

Bir Türk-İslam Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Hint Seyahatnâmeleri

Ahmet Aydın*

Araştırma Makalesi

* Sorumlu Yazar, Doç. Dr.,
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi,
Bilecik/TÜRKİYE
ahmet.aydin@bilecik.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0943-8813

Geliş: 6 Temmuz 2024

Kabul: 21 Mart 2025

Yayın: 10 May 2025

Bu çalışma ön inceleme sürecinde
ve yayımlanmadan önce
iThenticate ile taranmıştır.

ÖZ

Seyahatnâmeler tarih yazımında özellikle de kültür tarihi araştırmalarında bir dönem yahut da bölgeye yönelik bilgilerin tespit ve teyidinde önemli veriler sunan kaynaklar olmakla birlikte aynı zamanda İslâmî ilimlerin tarihine yönelik çalışmalara da katkı sağlayabilecek metinlerdir. Kendileri için yabancı olan kültür ve medeniyetleri tanıma arzusu ile hareket eden seyyahların kaleminden çıkan farklı dillerde yazılmış çok sayıdaki seyahatnâme Hint-İslam medeniyeti birikimini Hint havzasının dışına taşımış ve diğer medeniyetleri bu bölgedeki ilmi ve kültürel mirastan haberdâr etmişlerdir. Hint alt kıtasında yaklaşık sekiz asırlık bir İslam hakimiyeti süresince bu bölgeyi ziyaret etmiş ve bir kısmı uzun süreler bu topraklarda kalmış seyyahların sundukları bilgiler çok sayıda akademik araştırmanın konusu olmuştur. Seyahatnâmeleri özelde ise Hint seyahatnâmelerini bir hukuk tarihi kaynağı olarak görerek Hint'te İslam hukukunun gelişimini bu metinler üzerinden yazan bir çalışma henüz kaleme alınabilmiş değildir. Bu çalışma Hint alt kıtası hukuk tarihine yönelik kayıt, vakıa, hukukî hüküm ve uygulamaları dışarıdan bir gözle, seyyahların farklı dönem ve yüzyıllardaki çalışmaları üzerinden tespit etmeyi ve değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Seyahatnâme, Hint alt kıtası, Delhi Türk Sultanlığı, Bâbürlüler, Hukuk Tarihi

Indian Travelogues as a Source of Turkish-Islamic Legal History

Research Article

* Responsible Author,
Assoc. Prof. Dr., Bilecik Şeyh
Edebali University,
Bilecik/TÜRKİYE
ahmet.aydin@bilecik.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0943-8813

Received: 6 July 2024

Accepted: 21 March 2025

Published: 10 May 2025

This paper was checked for
plagiarism using iThenticate
during the preview process and
before publication.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution
4.0 (CC BY-NC 4.0)
International License

ABSTRACT

Travel accounts also known as seyahatnâmes in Turkish are valuable sources in historical writing and particularly in cultural history research for gathering and validating information about specific periods or regions. They can also contribute to studies on the history of Islamic sciences. Written in various languages by travelers who were curious about foreign cultures and civilizations, these seyahatnâmes played a crucial role in disseminating the accumulated knowledge of Indian-Islamic civilization beyond the Indian subcontinent and informing other civilizations about the scholarly and cultural heritage of this region. During approximately eight centuries of Islamic rule over the Indian subcontinent, many travelers visited this area, with some staying for extended periods. The information provided by these travelers has become the subject of numerous academic studies. However, no study has yet been conducted that specifically considers Indian travel accounts as a source for legal history to write a comprehensive account of the history of Islamic law in India through these texts. This study aims to fill this gap by examining records, events, and evaluations related to the history of jurisprudence on the Indian subcontinent using an external perspective derived from travel accounts from different periods and centuries.

Keywords: Travel account, Indian subcontinent, Delhi Sultanate, Babur's Empire, Legal History

Funding: The author has reported that this study received no financial support.

Conflicts of interest: The author declares that there are no potential conflicts of interest.

Peer Review: External, double-blind

Finansman: Herhangi fon veya maddi destek kullanılmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız, çift-kör hakemlik.

Atıf - Cite: Aydın, Ahmet. Bir Türk-İslam Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Hint Seyahatnâmeleri.
History Studies 17, no. 2 (2025): 273-296.

Giriş

Hint alt kıtasında Gazneliler (963-1186), Delhi Türk Sultanlığı (1206-1526) ve Bâbürlüler (1526-1858) olmak üzere Türk-Hint-İslam hâkimiyeti boyunca müslüman ve gayrimüslim çok sayıda seyyahın merakını bu topraklar çekmiştir. Kendileri için yabancı olan kültür ve medeniyetleri tanıma arzusu ile hareket eden seyyahların kaleminden çıkan farklı dillerde yazılmış çok sayıdaki seyahatnâme Hint-İslam medeniyeti birikimini Hint havzasının dışına taşımış ve diğer medeniyetleri bu bölgedeki ilmî ve kültürel mirastan haberdâr etmiştir. Seyahatnâmeler siyasi ve iktisâdî tarihin yanı sıra, örfler, yemek kültürü, eğitim kurumları, askerî yapılar, mimari ve sanat tarihi ile birlikte dini ve entelektüel yaşama dair önemli veriler sunan birinci el kaynaklar olmuşlardır. Yaklaşık sekiz asırlık bir İslam hakimiyeti süresince bu bölgeyi ziyaret etmiş ve bir kısmı uzun süreler bu topraklarda kalmış seyyâhların kalemiyle sunulan bilgiler çok sayıda akademik araştırmanın konusu olmuştur. Fakat seyahatnâmeleri özelde ise Hint seyahatnâmelerini bir hukuk tarihi kaynağı olarak görerek Hint'te Türk-İslam hukukunun tarihini bu metinler üzerinden yazan bir çalışma henüz kaleme alınabilmiş değildir. Oysaki seyyahların dikkatli gözlemleri kendileri müslüman olmasalar bile müslümanların Hint alt kıtasındaki birikimine dair çok sayıdaki bilgiyi bizlere sunmaktadır. Bu çalışma ülkemiz de buna dahil olmak üzere İslam dünyasında henüz kaleme alınamamış bir konu olan Hint alt kıtası fıkıh tarihine yönelik kayıt, vakıa ve değerlendirmeleri dışarıdan bir gözle seyyahların farklı dönem ve yüzyıllardaki çalışmaları üzerinden tespit etmeyi hedeflemektedir. Seyahatnâmelerdeki kısıtlı bilgiler üzerinden Türk-Hint-İslam hâkimiyeti dönemi için müstakil bir hukuk tarihi yazılabileceği iddiası taşımayan bu araştırma, seyahatnâmelerin modern dönemdeki İslam hukuk tarihi kitaplarında yer almayan önemli boşlukları tamamlayacağını göstermeye çalışacak ve hukuk tarihinin kayıp halkalarından biri mesabesindeki Hint ilim dünyasına yönelik bilgilerin tespitinde bu literatürün önemi ve değerine işaret edecektir.

Hint medeniyetini bir Hint-Türk-İslam medeniyetine dönüştüren müslümanların meydana getirdiği birikimi ve karşılıklı etkileşimin izlerini tespit etmek üzere seyahatnâmeler önemli bir bilgi kaynağını oluşturmaktadır. Türk-İslam kültürünün farklı medeniyet havzalarındaki ortak yansımalarının ortaya çıkarılması bakımından bu eserlerde önemli tespitlerin yer aldığı özellikle vurgulanmalıdır. Arapça, İngilizce, İspanyolca, Fransızca ve Türkçe gibi farklı dillerde kaleme alınmış çok sayıdaki seyahatnâme günümüze kadar ulaşmıştır. Seyyâhlar gezdikleri yerler için kendilerinden sonra geleceklere bir rehber hazırlama sâikiyle yollar, şehirler arasındaki mesafeler, ticari mallar, bölgenin idari yapısı ve kendilerini bekleyen tehlikelerden bahsetmelerinin yanı sıra katıldıkları ilim meclislerini anlatırlarken aslında dönemin farklı ilim sahalarındaki merkez simalarını tespit etmektedirler. Kıtık zamanlarında ülkede izlenen siyasadan, vergi sistemine, Şeriat'a karşı gelenlere uygulanan cezalardan, düğün ve cenaze törenlerinden örfî hukuka kadar farklı alanlarda çok sayıda bilgiye seyahatnâmelerin satırlarında ulaşmak mümkündür. İslam araştırmaları için bu bölgedeki farklı dini inançlar, fırkalar ve mezheplerin tespit edilmesi, gelişimleri ve yayıldıkları coğrafyaların bilinmesi bakımından seyahatnâmelerden yararlanılabilir. Hâsılı seyyâhların geçtikleri yerlere dair dikkatli gözlemleri bizlere müslümanların bu bölgede inşa ettikleri üst kültüre dair bilginin birinci el kaynağını oluşturmaktadır. Tarih yazımında seyahatnâmelerin yerini tespit etmek için önemli örneklerden biri bu eserlerin Mes'ûdî'nin (v. 345/956) *Mürûcû'z-zeheb*'i gibi Hint alt kıtasının tarihini anlatan çalışmalara kaynaklık etmiş olmalarıdır. Bu çalışma seyahatnâmelerin tarih yazıcılığının temel kaynaklarından biri olduğu gibi aynı zamanda hukuk tarihi yazıcılığı için de bir referans olabileceğini göstermeye gayret edecektir.

Türkiye'deki tarih araştırmalarında seyahatnâmeler önemli bir referans olmuş ve farklı yönleri ile çok sayıda çalışmaya kaynaklık etmiştir. Hint seyahatnâmelerinin bu duruma

paralel benzer bir ilgiyi gördüğünü söylemek mümkün değildir. Hindistan'ı da gezen seyyâhların çalışmaları genelde bu bölge dışındaki yerleri konu etmeleri bakımından incelenmiştir.¹ Hint seyahatnâmelerine yönelik akademik ilginin azlığı ülkemizde Hint alt kıtası araştırmalarının durumu hakkında da fikir vermektedir. Seyahatnâmelerin Hint-İslam tarihi yazımı konusunda yeterli ilgiyi gördüğünü söylemek de henüz mümkün değildir. Gerek ilahiyat gerekse tarih alanında Hint seyahatnâmelerinin sadece birkaçının büyük ilgi gördüğü ve bu seyahatnâmeler üzerinde odaklanan tez ve makale düzeyinde çalışmaların olduğu söylenebilir. Hint bölgesini farklı yönleri ile tanıtan en kapsamlı seyahatnâmelerden biri olan İbn Battûta'nın Tuğluklular (1320-1414) döneminin ilk yıllarını tasvir ettiği eseri bu çalışmalar içinde en fazla ilgi göreni olmuştur.² Bu eseri merkeze alarak yemek kültüründen³ fıkıh kültürüne kadar⁴ 14. yüzyıl İslam dünyasını araştıran çalışmalarda Hint alt kıtasındaki duruma da işaret edilmektedir. Aşağıda seyahatnâmeleri konu eden araştırmaların tarihi serencâmı ve dolayısıyla hukuk tarihine kaynak olacak literatür üzerinde durulduktan sonra seyyâhların ülkedeki yargı sisteminin de temelini oluşturan hukuk geleneği hakkındaki tarihi tespitleri değerlendirilecektir.

1. Hint Seyahatnameleri: Bir Literatür Değerlendirmesi

Hicrî üçüncü asrın başlarında ilk örneklerine ulaşılabilen Hint seyahatnâmeleri günümüze kadar devam eden bir literatür oluşturmıştır. Dijital kayıtların tarih yazımının yeni bir türünü ortaya çıkardığı günümüzde seyahatnâmelerin de mensur ve manzûm telif tarzlarının dışında yeni formlar kazandığı söylenebilir. Modern dönem seyahatnâmeleri özellikle dijital kayıtları da dahil etmenin gerekliliği dikkate alınacak olursa bu araştırmanın sınırlarını oldukça açacaktır. Bu çalışma Türk-İslam hâkimiyeti döneminde Hint alt kıtasına yönelik seyahatnâmelerinin bir kısmını kronolojik olarak inceleyerek Hint-Türk-İslam hukuk mirasına yönelik bilgileri tespit etmeyi hedeflemektedir. Çalışmanın incelediği tarih aralığı olarak 19. yüzyılın sonuna kadar yazılmış seyahatnâmeler ile bu araştırma sınırlandırılmıştır.

Tespit edilebildiği kadarıyla ülkemizde bir literatür olarak Hint seyahatnâmelerine dair ilk müstakil çalışma İlber Ortaylı'nın 19. *Asırdan Zamanımıza Hindistan Üzerine Türk Seyahatnâmeleri*⁵ başlıklı makalesidir. Bu edebiyatın gelişiminden ve bu sahada öne çıkan eserlerden bahsetmeyen bu kısa çalışma sadece Türk seyyâhlar içinde Ali Bey, Ahmed Hamdi Efendi ve Falih Rıfkı'nın seyahatnâmeleri ile sınırlıdır. Yakın bir dönemde kaleme alınmış Bâbürlü dönemi seyahatnâme literatürünü müstakil olarak tanıtan kapsamlı bir çalışma⁶ ile Hint'teki İslam ilim ve kültür geleneğine kaynaklık etmeleri cihetiyle seyahatnâmeler hakkında daha genel bir değerlendirme yapan⁷ bir kitap bölümü tespit edilebilmektedir.

¹ Bkz. Nurettin Birol, "İbn Battûta Çağında Deşt-i Kıpçak ve Türkistan" (yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 1991); Meryem Altıntaş, "İbn Battûta'ya Göre Anadolu Şehirlerinde Siyâsî, Dinî, İlmî, İçtimâî ve İktisâdî Hayat" (yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019).

² İsmail Hakkı Göksoy, "İbn Battûta'ya Göre Güneydoğu Asya Ülkeleri," *Dinî Araştırmalar* 4, no. 12 (2002): 49-70.

³ Altan Çetin, "İbn Battûta'ya Göre XIV. Asır Türk ve İslâm Dünyasında Yemek Kültürü", *XVI. Türk Tarih Kongresi* içinde, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015), 3/1-26.

⁴ Aydın Taş, "Seyahatnâmelerde Fıkıh Kültürü: İbn Battûta Örneği," *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16, no. 2 (2014): 423-492.

⁵ İlber Ortaylı, "19. Asırdan Zamanımıza Hindistan Üzerine Türk Seyahatnâmeleri," *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 47, no. 3-4 (1992): 271-277.

⁶ Hami Demir, "Bâbürlü Devleti'ne Dair Seyahatnâmeler", *Hindistan'da Kurulan Türk-İslam Devletlerinin Tarihi Kaynakları* içinde., Editör Cihan Oruç (İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2022), 383-432.

⁷ Ahmet Aydın, "Hint-İslam Kültürünün ve İlim Geleneğinin Kaynaklarından Biri Olarak Seyahatnâmeler", *Hint Alt Kıtasında Tarih Kaynakları ve Tarih Yazımı* içinde., Editör Şerafettin Deniz (İstanbul: Fikir Kitap, 2024), 511-572.

Hint seyahatnâme edebiyatı hakkında Batı'daki erken dönem çalışmaları bu bölgeye gelen Avrupalı seyyâhların faaliyetleri üzerinde odaklanmıştır. Bu alandaki en erken eserlerden biri Edward Farley Oaten'ın 15.-17. yüzyılları arasındaki seyyâhları tanıttığı 1909'da basılan *European Travellers in India*⁸ adlı kitabıdır. Kitabın 15. yüzyıla kadarki dönemde Müslümanlar da dahil olmak üzere Hint topraklarına yapılan seyahatler konusunda geniş bir mukaddime ile başlaması eserin değerli katkılarından biridir. Joan-Pau Rubies *Travel and Ethnology in The Renaissance South India Through European Eyes*⁹ başlıklı kitabında Avrupalı seyyâhların sahip oldukları dünya görüşleri, dini kabulleri ve ideolojileri çerçevesinde 13-15. yüzyılları arasında Hint alt kıtasına olan seyahatleri inceleyerek daha erken bir dönemi çalışmıştır. Mohammad Azhar Ansari *European Travellers Under The Mughals 1580-1627*¹⁰ adlı eserinde daha dar fakat seyahatlerin yoğun olduğu bir zaman dilimini seçerek birçoğu Doğu Hindistan Şirketi'ndeki görevleri sebebiyle bu bölgeye gelen seyyâhları tanıtmıştır. Farley Oaten'ın eserine göre bu çalışma daha fazla seyyâhın hayat hikayesine yer vermesi ve bölge ile ilgili tespitlerini daha sistematik bir biçimde sunması bakımından öne çıkmaktadır. Aynı zaman dilimini konu alarak Avrupalı seyyâhların Bâbürlü Hindistan'ının siyasi, idari, ticari ve sosyal yönleriyle tasvir ettiklerini söylediği eserleri tanıtan bir diğer isim Awais Akhtar'dır.¹¹ Kısa bir süre önce Türkçe olarak yayımlanan Faraz Anjum'un Avrupalı seyyâhlar hakkında kısa ve öz bilgiler sunan başarılı yazısına da son çalışmalar bağlamında işaret etmek gerekir.¹² W. Foster Bâbürlüler'in erken devrinde Ekber Şah ve Sultan Cihangîr dönemlerinde bu bölgeyi keşfetmek üzere gelen İngiliz seyyahların eserlerini¹³ *Early Travels in India*¹⁴ adlı kitabında bir araya getirmiştir.

Muzaffar Alam ile Sanjay Subrahmanyam'ın birlikte hazırladıkları 2007 yılında yayımlanan *Indo-Persian Travels in the Age of Discoveries 1400-1800*¹⁵ adlı eseri yaklaşık dört yüz yıllık bir zaman diliminde bu bölgeyi ziyaret eden hem Müslüman hem de gayrimüslim seyyâhlar hakkındaki en kapsamlı kitaplardan biridir. Bu çalışma kısa bir süre önce *Keşifler Çağında Hint-İran Seyahatleri 1400-1800*¹⁶ ismiyle tercüme edilmiştir. Bir literatür olarak Hint seyahatnâmelerini makale düzeyinde 17. yüzyıla sınırlandırarak inceleyen çalışmalara da ulaşılabilmektedir.

Farklı İslam medeniyet tecrübelerine sahip havza ve şehirlerde ticaret yapmak, elçilik görevlerinde bulunmak¹⁷, hazırladıkları çalışmaları dönemin hükümdarına sunarak ihsânına nâil olmak¹⁸ ve Mahmûd el-Belhî'nin açıkça ifade ettiği üzere dünyanın tuhaf ve nâdir şeylerini görmek¹⁹ gibi çeşitli gâyelerle bu bölgeye gelen Müslüman seyyâhların Hint alt kıtası hakkındaki tespitlerinden yararlanmak gibi Müslüman olmayan Batılı seyyâhların ticaretin

⁸ Edward Farley Oaten, *European Travellers in India*. (London: Kegan Paul Trench Trubner, 1909).

⁹ Joan-Pau Rubies, *Travel and Ethnology In The Renaissance South India*. (Cambridge: Cambridge University Press, 2004).

¹⁰ Mohammad Azhar Ansari, *European Travellers Under The Mughals*. (Delhi: Idarah-i Adabiyat-i Delli, 1975).

¹¹ Awais Akhtar, "A Biographical Sketch of European Travellers to India (1556-1707)," *Journal of Indian Studies* 3, no. 2 (2017): 95-108.

¹² Faraz Anjum, "Avrupalı Seyyâhların Gözüyle Bâbürlüler Diyarı," *Derin Tarih Dergisi* 20 (2022): 108-112.

¹³ Demir, "Bâbürlü", 387.

¹⁴ William Foster, *Early Travels in India*. (London: Oxford University Press, 1921).

¹⁵ Muzaffar Alam-Sanjay Subrahmanyam, *Indo-Persian Travels in the Age of Discoveries*. (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).

¹⁶ Muzaffar Alam-Sanjay Subrahmanyam, *Keşifler Çağında Hint-İran Seyahatleri*. Çeviren Nihan Aksoy, (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2021).

¹⁷ Zekî Muhammed Hasan, *er-Rehâletü'l-müslimûn fi'l-usûri'l-vustâ*. (Kahire: Müessesetu Hindavî, 2012) 11-12, 20.

¹⁸ Foltz, "Two Seventeenth", 368.

¹⁹ Mohd Afzal Khan, "A Central Asian Traveller's Account of South India," *Proceedings of the Indian History Congress* 50 (1989): 267.

yanı sıra misyonerlik gibi hedeflerle Hint alt kıtasına yaptıkları yolculuğu anlatan eserlerini kaynak olarak kullanmak da birçok sorunu kendi içinde barındırmaktadır. Kendi dini, mezhebi, itikadi görüşü ve içerisinde yetiştiği kültür ve alışkanlıkları çerçevesinde gördüklerini değerlendiren ve kaydeden seyyâhların aktardıkları bilgileri bu kimselerin şahsî ve ilmî durumlarının yanı sıra yaşadıkları zamanın şartları çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Gayrimüslim seyyâhların tespitlerinin Avrupa dışı toplumları tanımlamaya çalışırken²⁰ her zaman yanlı yorumlar olabileceği ihtimali de gözden uzak tutulmamalıdır. İslam dünyasının durumu ve Müslüman devletlerin siyasi ve askeri gücü hakkında bilgi toplamanın temel hedefleri arasında yer aldığı birçok Batılı seyyâh bu gâyelerle Hint alt kıtasına gelmiştir. Supriya Chaudhuri ilk Avrupalı seyyâhlar için Hint'in kapsamı bilinmeyen, insanlar, gelenekler, dinler, yönetim biçimleri, ticari faaliyetler, mallar, flora ve fauna açısından yerel olarak tanımlanabilen heterotopik bir alanı ifade ettiğini söylemektedir. Çok kültürlü, tuhaf ve ilginç geleneklere sahip bu bölgede on dördüncü yüzyıldan itibaren misyonerlik faaliyetleri ve daha fazla ticari kazanç elde etmeye yönelik yoğun çabaların başlaması bu toprakların yönetilebilir bir hale getirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Batı bu amaca yönelik olarak farklı sınıflandırmalar yaparak buradaki düşünce ve gelenekleri tanımlamaya başlamıştır.²¹ Avrupa'da 16. yüzyılın ilk yarısından itibaren gelişen seyahat literatürünün hedefi sadece Avrupalılara bu bölgeden olmayan topraklar hakkında bilgi sağlamak değil, aynı zamanda pratik gâyelerle çıkarlarına hizmet edecek her türlü iş için zemin hazırlamaktır. Tome Pires'in (ö. 1512) *Suma Oriental*'i ve Duarte Barbosa'nın (ö. 1516) *Livro*'su gibi bu yüzyılın erken dönem çalışmaları Hint okyanusu boyunca yer alan ticaret yollarının yanı sıra bölgenin ekonomik ve etnolojik yapısına dair bilgileri Avrupalı okuyucularına sunmuştur.²² Avrupalı seyyâhların metinleri kaynak olarak kullanılırken sözü edilen bu oryantalist bakış açısı gözden uzak tutulmamalıdır.

Bir İslam hukuk tarihi inşa edebilmek için tüm seyahatnâmelerin verimli kaynaklar olduklarını söylemek de zordur. Örneğin yukarıda ismi geçen Thomas Roe'nun seyahatnâmesi sadece İngiliz ticaretinin nasıl daha iyi hâle getirilebileceği ve kârlarının artırılabilirliği sorusu üzerinde odaklanmaktadır. Doğu Hindistan Şirketi'nin bir görevlisi olarak bu bölgede yaklaşık yedi yıl kalan Francisco Pelsaert'in (1585-1630) ticarî faaliyetlere dair notlarını ifade edecek bir isimlendirme yapılarak *Remonstrantie*²³ olarak adlandırılan eseri temelde ihraç ürünlerini konu almakla birlikte dini inançlara ayrılan kısa bir bölüme yer vermektedir. Daha çok türbe ziyaretlerinden bahsettiği, özet bir tarzda bayramları ve muharrem törenlerini anlattığı bu kısım²⁴ dönemin İslam kültürü ve müslümanların hayatından bahsedecek kapsam ve nitelikte değildir.

Hint seyahatnâmelerinin temel hedefini Seydi Ali Reis'in de ifade ettiği üzere "Hint'in acâyib ve garâibini seyretmek"²⁵ olduğu dikkate alındığında Hint-Türk-İslam medeniyetine yönelik gelişmeleri bu metinlerde kapsamlı, kuşatıcı ve tarihi süreç içerisindeki tekâmülü arz edici nitelikte bulmanın da çoğu zaman mümkün olmadığını belirtmek gerekir. Çoğu ulemâ sınıfından olmayan seyyâhlar İslam medeniyetinin bu bölgedeki uzun süreli varlığı dikkate alındığında anlık sayılabilecek gözlem ve tespitlerini eserlerinde kaydetmişlerdir. Bu tespitler

²⁰ Rubies, *Travel*, 2.

²¹ Supriya Chaudhuri, 'India Recognita: The Travels of Nicolò de' Conti', *Oriente e Occidente nel Rinascimento* içinde., Editör Luisa Secchi Tarugi (Milan: Istituto Francesco Petrarca, 2009), 236-237.

²² Rubies, *Travel*, 2-3.

²³ Francisco Pelsaert, *Jahangir's India*. Çeviren W. H. Moreland, P. Geyl, (Cambridge: W. Heffer, 1925).

²⁴ Pelsaert, *The Remonstrantie*, 69-75.

²⁵ Seydi Ali Reis, *Mir'atü'l-Memâlik*. Çeviren Ömer Tellioglu, (İstanbul: Kitabevi, 2021), 63.

Hint-İslam medeniyetine dair genel kanaatleri destekleyici mahiyette, yerel yahut da belli bir zaman dilimi ile sınırlı kalmış istisnâî uygulamaların belirlenmesinde önemli verileri oluşturmaktadır.

Hint seyahatnâmeleri oldukça geniş bir literatür oluşturmaktadır. Sadece isimleri ve müelliflerinin biyografileri hakkında bilgi vermek bu araştırmanın sınırlarını aşacak mahiyettedir. Yukarıda görüldüğü üzere İbn Battûta'nın eserini merkeze alan bir çalışma dışında İslam hukukuna yönelik bir araştırmaya ulaşılamamaktadır. Hukuk tarihine kaynaklık etmeleri bakımından öne çıkan eseri kronolojik olarak incelemek, bu meseleye dair aşağıda yer verilecek konuların yer aldığı eserleri ve müelliflerinin daha yakından tanınmasına katkı sunacaktır.

Büzürg b. Şehriyâr adlı İran kökenli bir denizciye ait *Ahbâru's-Sîn ve'l-Hind* adlı eserde hukuk tarihine yönelik ilk tespitlere rastlanmaktadır. H. 288-342 (M. 901-954) yılları arasında Hindistan'ın kuzeybatısındaki Gucerât bölgesini, Güney Hindistan'ı ve Hint takımadalarını gezen bu isim gözlemlerini ve hatıralarını mezkur eserinde toplamıştır.²⁶ Hicrî dördüncü yüzyılda Sâ mâniler'in sarayında bir şair ya da kâtip olarak görev yaptığı tahmin edilen Ebû Dûlef Mis'ar b. Mûhelhil el-Hazrecî el-Yenbuî (v. 390/1000) *er-Risâletü'l-ûlâ* ve *er-Risâletü's-sâniye* adını verdiği seyahatnâmelerinden ilkinde Hint bölgesine yaptığı yolculuğu anlatmakta ve hukuk tarihi ile ilgili önem arz eden notlarına yer vermektedir.²⁷

Gerek müslümanlar tarafından kaleme alınmış seyahatnâme literatürünün gerekse Hint alt kıtasına yönelik seyyâhların kaleme aldıkları eserlerin en tanınmışlarından biri İbn Battûta olarak meşhûr Ebû Abdillâh Şemsüddîn (Bedrüddîn) Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. İbrâhîm el-Levâtî et-Tancî'nin (v. 770/1368-69) *Tuhfetü'n-nüzzâr fî garâ'ibi'l-emsâr ve 'acâ'ibi'l-esfâr* ya da *Rihletü İbn Battûta* adıyla bilinen kitabıdır. 1 Muharrem 734'te (12 Eylül 1333)²⁸ İndus vadisine ulaşan İbn Battûta, Delhi Türk Sultanları'ndan Muhammed b. Tuğluk'un isteği üzerine Delhi'de yedi yıldan fazla kadılık yapmıştır.²⁹ Seyahatnâmesinde devletin siyasi tarihi hakkında geniş bilgiler vermiş, halkın dinî ve kültürel yaşamıyla ilgili gözlemlerini aktarmıştır. Sind nehri kıyısındaki Sîvesitân, Lâherî ve Bekâr şehirlerini gezen İbn Battûta buralardaki medreseler ve zâviyelerin yanı sıra aktif bir ticari hayattan da bahsetmektedir.³⁰ İbn Battûta'nın seyahatnâmesi sayesinde hicrî sekizinci asırdaki Delhi hakkında geniş bilgilere ulaşma imkânına sahibiz. İbn Battûta'nın eseri Türk-Hint-İslam kültürüne dair en kapsamlı bilgileri ihtivâ eden seyahatnâmedir.

Hint alt kıtasındaki İslam hâkimiyeti boyunca farklı din mensuplarınca birçok seyahatnâme ve hâtıratın kaleme alındığı görülmektedir. Bu seyahatnâmelerin en tanınmışlarından biri hicrî dokuzuncu asrın sonlarında 873/1468'de Hindistan'daki Behmen Sultanlığı'na Rusya'nın batısındaki Tver Knezliği'nden ticaret yapmak üzere giden Afanasiy Nikitin'in notlarından müteşekkil seyahatnâmesidir. Müslümanların yaşadıkları yerlerdeki sosyal ve ticari hayata ışık tutan bu çalışma, Hinduların dini inanışları ve âdetlerinden geniş olarak bahsetmesinin yanı sıra bölgedeki Türk hâkimiyeti üzerinde durması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Orijinal ismi *Hojdenie Za Tri Morya* olan bu seyahatnâme "Üç Deniz Ötesine Seyahat" adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir.³¹

²⁶ Mustafa Bilge, "Büzürg b. Şehriyâr," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt 6. Ankara: TDV Yayınları, 1992, 522; a.mlf., *Hârikalar Diyarı Hind*. Çeviren Can Ceylan, (İstanbul: İnkılab Yayınları, 2009).

²⁷ Zekî, *er-Rehâle*, 27.

²⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*. Çeviren A. Sait Aykut, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021), 376-378.

²⁹ A. Said Aykut, "İbn Battûta", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt 19. Ankara: TDV Yayınları, 1999, 361.

³⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta*, 381-385.

³¹ Afanasiy Nikitin, *Üç Deniz Ötesine Seyahat*. Çeviren Serkan Acar, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018).

Şâir ve âlim bir şahsiyet olarak tanınan Mahmûd el-Belhî, Buhara merkezli kurulan Astarhan Hanlığı'nın yöneticisi olan Nazar Muhammed Han'ın (1057-1061/1647-1651) kitabdâridir. Mahmud el-Belhî Belh'ten başlayarak Hindistan'a kadar uzanan seyahatini, Nazar Muhammed Han'ın isteği üzerine 1634-1640 yılları arasında hazırladığı *Bahru'l-esrâr fi menâkibi'l-ahyâr*'ında anlatmıştır.³² Coğrafya, botanik ve astronomi gibi ilimlerin yanı sıra Hz. Peygamber devrinden Bâbürlüler de dahil olmak üzere Nazar Muhammed Han'ın dönemine kadarki tarihi gelişmeleri konu alan ve tamamı günümüze ulaşmamış olan bu eserin altıncı cildine müellifi seyahatnâmesini bir bölüm olarak eklemiştir.³³ Tespit edilebildiği kadarıyla Mahmûd el-Belhî'nin Hint seyahatini inceleyen ilk müstakil çalışma Mohd Afzal Khan'ın "A Central Asian Traveller's Account of South India"³⁴ adlı büyük oranda ilgili bölümlerin çevirisinden müteşekkil makalesidir.

15. yüzyılın sonlarında 1497'de Vasco da Gama'nın Ümit Burnu'ndan geçerek Hindistan'a ulaşan deniz yolunu bulması Avrupalıların Hindistan'a kolaylıkla ulaşmasının ve iki bölge arasındaki irtibatın gün geçtikçe artmasının yolunu açmıştır.³⁵ 17. yüzyıl Avrupalı seyyâhların bu bölgeye yoğun ilgi gösterdikleri bir dönem olmuştur.³⁶ Batıların Hint bölgesi hakkındaki tasavvurunun 17. yüzyıldan itibaren temel kaynaklarından birini seyahatnâmeler oluşturmıştır. Antonio Monserrate (1536-1600), Ralph Fitch (1550-1611), Francisco Pelsaert (1585-1630), Nicholas Worthington (1624'ten sonra), Jacques de Coutre (1577-1640), Thomas Roe (1580-1644), Pietro Della Valle (1586-1652), Jean de Thévenot (1633-1667), Peter Mundy (1596-1667), François Bernier (1620-1688), Jean-Baptiste Tavernier (1605- 1707), Jean Chardin (1643-1713) ve Niccolao Manucci (1639-1717) bu dönemde Asya'ya seyahat en meşhur isimlerdir.³⁷ Avrupa'da 1500-1800 yılları arasında toplamda beş bini aşan seyahatnâmenin konu aldıkları coğrafyalara bakıldığında 17. yüzyıldan itibaren Asya'ya yönelik ilginin giderek arttığı görülmektedir. Çin, İran ve Hindistan seyyâhların sıklıkla gezmek istedikleri bölgeler hâline gelmiştir.³⁸

Bâbürlü hükümdarı Ekber Şah'ın sarayı onun şahsî ilgisi ile geliştirdiği eklektik bir din kabul edilen Din-i İlâhî'nin temel tasavvurlarının olgunlaştırılması adına yaptırdığı uzun müzakere ve tartışmaların neticesinde çok sayıda farklı dinden ve yabancı ismin ziyaret ettiği bir yer haline gelmiştir. Onun yaklaşık elli yıl süren uzun hükümdarlık döneminde bu saraya gelen seyyâhlardan biri İspanyol asıllı bir Cizvit papazı olan Antonio Monserrate'dir (1536-1600).³⁹ 17 Kasım 1579'da Ekber Şah'ın davetlisi olarak saraya gelen üç Cizvit papazından biri olan Monserrate 1582-1590 yılları arasındaki bu görevinin ayrıntılı kayıtlarını heyetin başında olan İtalyalı Papaz Rudolf Acquaviva'nın (1550-1583) isteği üzerine tutmuştur. Monserrate öncelikle notlar almış ve daha sonra bu notları yeniden ifade ederek yahut da tertibini değiştirerek bir kitap hazırlamıştır. Monserrate ülkenin coğrafi özelliklerinden, bir yolcunun karşılaşılabileceği tehlikelerden bölgenin meşhur şehirlerine, Hindû dini geleneklerinden, tapınaklarına ve Ekber Şah'ın sarayında yapılan Hristiyanlıkla ilgili tartışmalara kadar birçok

³² B. A. Akhmedov, "The "Bahr al-Asrar" of Mahmud B. Vali And Its Study in the Ussr And Elsewhere," *Journal of Asian History* 25, no. 2 (1991): 163-164.

³³ Akhmedov, "The Bahr al-Asrar", 165-166; Alam, *Keşifler Çağı*, 165.

³⁴ Mohd Afzal, "A Central Asian", 267-279.

³⁵ Aydın, *Yavana*, 136.

³⁶ Rubies, *Travel*, 1-2.

³⁷ Mohammad, *European Travellers*, 1, 16, 23, 31, 43, 52, 55, 59, 61, 76, 104, 113; Anjum, "Avrupalı Seyyâhlar", 108-112.

³⁸ Alam, *Keşifler Çağı*, 414.

³⁹ Ansari, *European Travellers*, 1.

farklı konuda kayıtlar tutmuştur.⁴⁰ Müellifinin 1590'da tamamladığını ifade ettiği⁴¹ *The Commentary of Father Monserrate* adı verilen bu metin Kalküta'daki St. Paul Katedrali Kütüphanesi'nde 1906 tarihinde bulunarak okuyucuların dikkatine sunulmuştur. Müslümanlara hakarete varan ifadeler kullanılan bu metinde Hint-İslam medeniyetine yönelik türbeler gibi mimari eserlerin ayrıntılı ölçüleri⁴² yahut da Bâbürlü ordusunun düzeni, kuralları, hareket tarzı, filleri nasıl kullandıkları, savaş taktikleri ve verilen cezalar⁴³ hakkında birçok tespiti ulaşılmak mümkündür. Ayrıca eserde Ekber'in görünüşü, şahsi özelliklerini ve Hintli tebaya hoş görünmek için yaptığı bazı davranışları anlatan bir bölüm yer almaktadır.⁴⁴

Avrupa ile yapılan ticareti geliştirerek iyi bir pay alma arzusuyla bu bölgeye gelen seyyâhların en meşhurlarından biri Flaman bir tüccar olan Jacques de Coutre'dır (1575-1640). 1628'den sonra Portekizce yazdığı *Vida de Jacques de Coutre Natural de la Ciudad de Brugas* adlı eseri oğlu tarafından Kastilya İspanyolcası'na çevrilmiş ve bu metin 1960'larda ortaya çıkarılmıştır. Üç cilt olarak hazırlanan, bir yönüyle otobiyografi bir yönüyle de seyahatnâme sayılabilecek bu eserin ikinci ve üçüncü cildinde Jacques de Coutre uzun yıllar kaldığı Hindistan ve Güney Asya'daki gözlemlerini anlatmıştır. Hindistan'ın güneybatısındaki Bîcâpûr'da kurulan bir Türk hânedanı (1489-1686) olan Âdilşâhîler ve Agra'yı bu dönemde merkez edinen Bâbürlüler ile bir mücevher satıcısı olarak kurduğu ilişkiler saray yaşamına dair tespitlerde bulunmasına imkân sağlamıştır. 1604'te Bîcâpûr'a gelen ve yaklaşık on yıl bu şehirde kalan Jacques de Coutre'nin Hint'teki gündelik yaşama ve Hint-İslam kültürüne yönelik tespitleri oldukça ön yargılıdır.⁴⁵ Jean-Baptiste Tavernier'in (1605-1689) *Les Six Voyages de Monsieur Jean-Baptiste Tavernier* adını taşıyan, Türkiye, İran ve Hindistan'a yaptığı altı yolculuğunu anlattığı seyahatnâmesi ilk olarak 1676'da yayımlanış ve kısa sürede kazandığı şöhret sebebiyle İngilizce, Almanca ve İtalyanca gibi birçok dile çevrilmiştir.⁴⁶

Tavernier ile aynı dönemde Bâbürlü topraklarında bulunan bir diğer Batılı gezgin Niccolao Manucci'dir (1639-1717). Venedik'te doğan erken yaşlarda seyahate başlayarak 1656'da Hindistan'a gelen Manucci, Şah Cihan'ın oğulları arasında taht kavgalarının yaşandığı bir dönemde tahta çıkmak için halef gösterilen en büyük oğlu Dârâ Şükûh'un ordusuna katılmıştır. Onun mücadeleyi kaybetmesi üzerine kendi ifadelerine dayanarak doktor gibi görünmeye çalıştığı ve sarayla iyi ilişkiler kurmaya çaba gösterdiği anlaşılmaktadır. Yıllar içinde edindiği tecrübe ile kendi ifadesine göre Hindistan'da bir doktor olarak kabul görmüştür. Doğu Hindistan Şirketi görevlilerinin teşviki ile yazdığı seyahatnâmesini İtalyanca, Portekizce ve Fransızca olmak üzere üç dilde yazmıştır. Bu çalışma William Irvine tarafından İngilizceye tercüme edilerek *Storia do Mogor* adıyla basılmıştır.⁴⁷ 18. yüzyıldan itibaren Batı'da Bâbürlüler'e yönelik güvenilir bir kaynak sayılmıştır. 34 yıl kaldığı bu topraklarda Bâbürlü Şah'ın ilk fetihlerinden başlayarak⁴⁸ yaklaşık elli yıl tahtta kalan Evrengzîb Âlemgîr devrini anlatan bu seyahatnâme Bâbürlü Hint-İslam geleneğini ve bu dönemdeki Hint medeniyetini birçok yönüyle tanıtmaktadır. Bir Hristiyan olarak yazarın gerek Hindûlara

⁴⁰ Antonio Monserrate, *The Commentary of Father Monserrate*. Çeviren John S Hoyland, (London: Oxford University Press, 1922), XV-XVI, 12-17.

⁴¹ Monserrate, *The Commentary*, 220.

⁴² Örneğin bkz. Monserrate, *The Commentary*, 17-18.

⁴³ Monserrate, *The Commentary*, 83-90, 139-140.

⁴⁴ Monserrate, *The Commentary*, 201-202.

⁴⁵ Keelan Overton, "Vida de Jacques de Coutre: A Flemish Account of Bijapuri Visual Culture in the Shadow of Mughal Felicity", *The Visual World of Muslim India* içinde., Editör Laura Parodi (London: I.B. Tauris, February, 2014), 233-239; Alam, *Keşifler Çağı*, 397-403.

⁴⁶ Alam, *Keşifler Çağı*, 407-409.

⁴⁷ Niccolò Manucci, *Storia do Mogor*. Çeviren William Irvine, (Calcutta: Editions Indian, 1965), 2/203.

⁴⁸ Manucci, *Storia*, 1/110, 115.

gerekse Müslümanlara karşı zaman zaman aşağılayıcı ifadeler ile sınırları aşan olumsuz bir tavrı kendisini çoğu zaman hissettirmekte ve kendisinin de açıkça ifade ettiği üzere bu topraklara bakışı Avrupalıların üstün oldukları⁴⁹ ön kabulüne dayanmaktadır. Diğer taraftan Hindûların Batı'dan gelenler ve müslümanlara yönelik oldukça ağır ifadeler ile tasvir ettiği bakışına da müstakil bir bölüm⁵⁰ ayırmıştır.⁵¹ Hukuk tarihi açısından en geniş bilgilere ulaşılabilecek seyahatnâmeler arasında bu eser sayılabilir. Seyahatnâmelerinden yararlanılan diğer seyyâhlar hakkında aşağıda kısa bilgiler verilmeye çalışılacaktır. Hukuk tarihine yönelik bilgiler vermeleri ile öne çıkan bu seyahatnâmelerin ele aldıkları veya kısmen temas ettikleri konuları birkaç başlık altında toplamak mümkündür.

2. Seyyahların Kaleminden Türk-İslam Hukuk Tarihine Yönelik Tespitler

İslâm hukuku da buna dahil olmak üzere bir ilmin tarihini yazabilmek en azından gelişiminden bahsedebilmek mevzuunu o ilmin oluşturduğu temsil gücü yüksek eserler, bu sahadaki katkıları öne çıkan ulemâ/bilim adamları, geçen zaman içerisinde olgunlaşan birikim, temel kavramlar ve bu terimlerin ilgili olduğu alanlara dair başlıca tartışmalar, bu ilmin mahiyetine yönelik eğilimlerin, değişimlerin ve eleştirilerin incelenmesinin yanı sıra o ilmin teşekkülü ve olgunlaşması için geçen zaman dilimi içerisindeki diğer ilmi disiplinlerle ilişkisinden bu ilmin eğitiminin ele alınmasına kadar çok disiplinli bir çalışmayı gerekli kılar. Aslında yeniden inşa etme anlamı taşıyan bütüncül bir tarih yazımı İslam hukuk ilmi bağlamında, bu ilmin tarihinin bin yılı aştığı dikkate alınacak olursa henüz kaleme alınabilmiş değildir. Bu araştırma Hint alt kıtasında mevzuunu fıkıhın teşkil ettiği konular, başlıca çalışma sahaharından birinin fıkıh olduğu âlimler, devlet idaresinde bu ilmin yeri, mezhepler ve diğer din mensupları ile ilişkiler, fıkıhın tartıştığı bir konu olarak örfler ve gelenekler gibi çok sayıda mesele kapsamında seyyahların kaleminden elde edilen fikhî mâlumat üzerinde durarak bir Hint fıkıh tarihi inşasına küçük bir katkı sunmaya gayret edecektir. Aşağıda hukuk tarihine yönelik erken dönemle ilgili ilk tespitler üzerinde durulduktan sonra İslam medeniyetinin gelişimiyle paralel olarak kurumsallaşan hukukun farklı dallarındaki gelişmelere dair seyyâhların dikkatini çeken konular arz edilecektir.

2.1. Hint Alt Kıtasında İlk İslam Hukuk Çalışmaları

Büzürg b. Şehriyâr'ın naklettiğine göre 288/900 yılında bu bölgedeki ilk İslam şehirlerinden biri olan Mansûra'da bulunan Ebû Muhammed b. Hasan b. Amr en-Necîremî, Hindistan'ın bu dönemdeki en güçlü krallarından Keşmir bölgesinde hüküm süren Mahrûk'un Mansûra vâlisine bir mektup yolladığını ve kendisine fikhî hükümleri anlatan Hint dilinde yazılmış bir eser göndermesini talep ettiğini anlatmaktadır. Bunun üzerine Vâli aslen Iraklı olup Mansûra'da yaşayan Hint dillerini iyi bilen bir kimseyi görevlendirmiş ve bu kimse fikhî konuları anlatan bir şiir yazarak hükümdara ulaştırmıştır. Hükümdar bu şiiri beğenmiş ve o şâirin kendisine gönderilmesini istemiştir. İsminden bahsedilmeyen bu şair kralın yanında üç yıl kalmış ve vâlinin yanına geri döndüğünde hükümdarın İslâm'ı kabul ettiğini fakat tahtından olmamak için bunu izhar edemediğini söylemiştir. Yukarıda bahsedilen şiir şeklinde yazılmış bu metin İslam hukuk tarihi açısından Hint dilinde yazılmış muhtemelen

⁴⁹ Manucci, *Storia*, 3/284.

⁵⁰ Manucci, *Storia*, 3/73-76.

⁵¹ Anjum, "Avrupalı Seyyâhlar", 112; Demir, "Bâbürlü Devleti", 404-406.

ilk çalışmadır. Hükümdar şâirden Kur'ân'ın Hint diline tercümesini yapmasını ve tefsir etmesini de istemiştir.⁵² Maalesef bu çalışmalar günümüze kadar ulaşamamıştır.

2.2. Hünermen: Kâfir İdaresi Altında Fıkhî Hükümlerin Uygulanması

Büzürg b. Şehriyâr h. 3. asrın sonlarından başlayarak Hint bölgesine yaptığı seyahatlerde Hindular arasında hırsızlık yapmanın ölüm cezası verilen büyük bir suç olduğunu görmüştür. Bir müslümanın hırsızlık yapması durumunda ise onun hünermen (هنرمن)⁵³ tarafından yargılandığına ve Şeriat'a göre hüküm verildiğine şahit olmuştur. Hünermenin bir tür kadı görevi üstlendiğini söyleyen Büzürg b. Şehriyâr onun müslümanlar arasından seçildiğini belirtir.⁵⁴ Hicrî dördüncü asrın başlarında Büzürg b. Şehriyâr ile oldukça yakın bir dönemde Hint alt kıtasını gezen Mes'ûdî, Balhara'nın bölgenin en güçlü ve büyük hükümdarı olduğundan bahsetmekte, onun müslümanlara diğer hükümdarların aksine kıymet verdiğini ve mescitler inşa etmelerine müsaade ettiğini söylemektedir. H. 304'te Balhara'nın idaresi altındaki Saymur (Saimur) şehrine geldiğinde, Basra körfezinde bir liman şehri olan Sîrâf'tan, Umman'dan, Bağdat ve Basra gibi İslam coğrafyasının farklı şehirlerden bu bölgeye gelmiş on bine yakın müslümanın bulunduğunu ve bunlardan bir kısmının aile kurarak buraya yerleştiğini öğrenmiştir. Mes'ûdî, kâfir yönetimi altında İslamî hükümleri uygulamak üzere hükümdarın müslümanlar arasında önde gelen birini tayin ettiğini söylemektedir. "el-Hezeme" kavramı ile ifade edilen bu görevi Mes'ûdî müslümanların idaresini üstlenmek olarak izah etmektedir.⁵⁵ Mes'ûdî'nin müslümanların reisi olarak adlandırdığı bu görevli ile Büzürg b. Şehriyâr'ın kadı olarak tayin edildiğinden bahsettiği hünermen kuvvetle muhtemel aynı kimsedir. Mes'ûdî'nin *Mürûcû'z-zeheb*'inde Hintle ilgili tespitlerinin bu bölgede yaptığı uzun yolculuklara dayandığına da seyahatnâmelere yönelik bu çalışma bağlamında işaret etmek gerekir. Delhi Türk Sultanlığı dönemine gelindiğinde İbn Battûta artık müesses hâle gelmiş bir kadılık görevinden bahsetmektedir. Onun bu görev hakkında dikkat çektiği hususlardan biri sultanların yabancıları kadılık ve vâililik gibi çeşitli devlet görevlerine getirmek konusunda özel bir gayretlerinin olmasıdır.⁵⁶ Ondan yaklaşık yüz yıl sonra Hint'e elçi olarak gelen Abdürrezzâk es-Semerkindî müslümanların hâkim olmadıkları, azınlık kaldıkları bölgelerde de İslam hukukunun tatbikatının kadıların eliyle yürütüldüğüne işaret etmektedir. Abdürrezzâk es-Semerkindî kâfirlerin Hindistan'ın Kerala eyâletine bağlı Kozhikode'ye hâkim olması sebebiyle bu şehrin dâru'l-harp statüsünde olduğuna hükmetmiş, azınlıkta olan Müslümanların cuma namazlarını rahatlıkla kılabilindiklerini gözlemlemiştir.⁵⁷

Hicrî dördüncü asırda Hint alt kıtasında Müslümanların yaşadığı şehirler ve İslam hâkimiyetinde bulunan bölgelerden bahseden Mis'ar b. Mühelhil, başta Multan ve Mansûra şehirleri olmak üzere Sind bölgesinin Emevî komutanı Yahyâ b. Muhammed el-Emevî'nin idaresi altında olduğunu, İslam'ı açıkça yaşayabildiklerini, emr-i bi'l-ma'rûf ilkesi çerçevesinde dinlerinin emirlerini tebliğ edebildiklerini, Emevî halifesinin Mansûra'da oturduğunu, kendi adına hutbe irâd edildiğini ve İslam hukukuna göre cezaların uygulandığını söyleyerek Müslümanların bu bölgedeki durumlarından bahsetmektedir.⁵⁸ Mis'ar b. Mühelhil'in tespitleri Gaznelilerin bu bölgede kurulmasından önceki siyasi duruma işaret etmesi bakımından önem arz eder. Fakat sınırlarını Hindistan'a kadar genişleten

⁵² Büzürg, *Hârikalar Diyarı*, 24-25; Aydın, *Yavana*, 94.

⁵³ Büzürg, *Acâib*, 140.

⁵⁴ Büzürg, *Hârikalar Diyarı*, 126.

⁵⁵ Ebû'l-Hasen Ali b. el-Hüseyin Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb*. (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2005) 1/67-68, 131-132.

⁵⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta*, 380.

⁵⁷ Alam, *Keşifler Çağı*, 89, 91.

⁵⁸ Ebû Dülef, *er-Risâle*, 73.

Emevîler'in (661-750) daha Mis'ar b. Mühelhil doğmadan yıkılmış olduğu dikkate alındığında, onunla aynı dönemde Sind'de bulunan tarihçi Makdisî'nin (v. 390/1000 civarı) Multan'da Abbâsî halifesine hutbe okuyan bir yöneticinin bulunduğu tespitini isabetli görmek gerekir.⁵⁹

2.3. Fıkıh Mezhepleri ve Mezhep Telakkisi

Hanefî mezhebinin yanı sıra Hint alt kıtasında Şâfiî mezhebinin varlığından bahsedilmekle birlikte bu mezhebin bölgede yaygınlık kazandığı söylenemez. İbn Battûta gibi bölgeyi ziyaret eden isimler ve İbn Haldun gibi Hint bölgesindeki fıkıh mezheplerini inceleyen âlimlerin yanı sıra modern dönem çalışmaları da Şâfiî mezhebinin Hint'te yaygınlık kazanamadığına işaret etmektedir. Hindistan'ın sahil bölgelerindeki Madras, Malabar ve Gucerat gibi şehirlerde Şâfiî mezhebi müntesibi âlimlere rastlanmaktadır. Bâbürlüler döneminde Buhara ve Yemen'den bu bölgeye gelen ve bilhassa Malabar olmak üzere sahil şehirlerinde kadı ve medreselerde hoca olarak tayin edilen Şâfiî âlimlere de ulaşılabilir. Klasik ve modern dönem araştırmalarında Mâlikîlik ve Hanbelîlik'in buraya ticaret için gelen bu mezheplere müntesip tüccarların dışında varlık gösteremedikleri kabul edilmektedir. Fas kökenli bir âlim olan Ebû'l-Berekât el-Berberî'nin vesilesiyle ilk defa Müslümanlığı seçen Maldiv Adalarındaki halkın erken dönemde Mâlikî mezhebine müntesip olduklarını ifade eden İbn Battûta, bu ismin adına yaptırılmış bir mescidi ziyaret etmiştir.⁶⁰ Bu tespit Hint'teki İslam hukuku tarihine yönelik araştırmaların gözden kaçırıldıkları bir bilgidir.

İbn Battûta Delhi'de bulunduğu sırada Sultan tarafından bu şehre kâdı olarak atanmıştır. Kendisinin Mâlikî, buradaki insanların tamamının ise Hanefî olduklarını söyleyen İbn Battûta, sultana bu görevi hakkıyla yerine getiremeyeceğine yönelik endişesini dile getirmiştir. Bunun üzerine kendisine yardımcı olması için bir nâib tayin edilmiştir. Onun gezdiği bazı şehirlerde Şâfiî âlimlerin varlığından bahsettiği görülür. Günümüzde Hindistan'ın dört güney eyaletinden biri olan Karnataka'ya bağlı bir liman şehri olan Hinavr'daki (Honnovar) insanların genelinin Şâfiî olduğunu gören İbn Battûta onlardan dindar kimseler olarak söz etmektedir. Ondan yaklaşık yüzyıl sonra yine bir liman kenti olan Kalikut/Kozhikode'yi ziyaret eden Abdürrezzâk es-Semerkindî bu şehirdeki az sayıda müslümanın Şâfiî mezhebine müntesip olduklarını belirtir.⁶¹ Her iki ismin tespitleri Şâfiî mezhebinin Hint'te sadece sahil bölgelerinde yaygınlık kazanabildiğine işaret etmektedir.

İbn Battûta Delhi'de bulunduğu dönemde iktidarda olan Gıyâseddin II. Muhammed Şah'ın (725/1325-752/1351) Şeriat'ın uygulanması konusunda dikkatli bir kimse olduğundan bahsetmektedir. Namazların cemaatle kılınması konusunda oldukça sert bir tavır sergileyen hükümdar cemaate gelmeyenlere ağır cezalar tatbik etmiş hatta cemaate katılmayan dokuz kişiyi de öldürmüştür. Namazlarda cemaatin sağlanması için görevliler tayin etmiş ve bu vakitlerde pazarda gezenleri cezalandırmıştır. Muhammed Şah insanların abdestin, namazın farzlarını ve İslam'ın şartlarını bilmeleri gerektiğini konusunda bir ferman çıkarmış, halk bu konularda sorguya çekilerek doğru cevaplar veremezler ise cezalandırılmışlardır. İbn Battûta halkın bu korkuyla çarşılarında söz konusu bilgileri kağıtlara not edip ezberlemeye çalıştıklarını kaydetmektedir.⁶² Resmi mezhep uygulaması adına Hint topraklarına özel bir tecrübeye işaret eden bu tespitler Delhi Türk Sultanlığı döneminde Hanefî mezhebinin yaygınlığını teyit eder mahiyettedir.

⁵⁹ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Makdisî, *Ahsenü't-t-tekâsim*. (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002) 350.

⁶⁰ Aydın, *Yavana*, 201-203; İbn Battûta, *İbn Battûta*, 495-496, 538, 562.

⁶¹ Alam, *Keşifler Çağı*, 91.

⁶² İbn Battûta, *İbn Battûta*, 426, 452.

Bâbürlüler dönemiyle ilgili hükümdârların mezheplere bağlılığı ve adâlete verdikleri önem üzerinde duran isim Evrengzîb Âlemgîr (1658-1707) devrine şahitlik eden bir seyyah olan Francesco Gemelli Careri'dir. 1693 yılında bu bölgeye ulaşan Careri hükümdârın adâletiyle tanınan bir isim olmak için çalıştığını, ibadet hayatına bakılacak olursa oldukça dindar bir kimse sayılabileceğini, bu kavramdan haberdâr olmasa da mezâlîm mahkemelerine işaret ederek onun öğle vaktinden önce halkın dertlerini dinleyen oturumlar yaptığını ve yoğun çalışma saatleriyle onun Avrupalı prenlere örnek olabileceğini dile getirmiştir.⁶³ Seyahatnamesinde Bâbürlü (Moğol) devletinin idari yapısıyla ilgili müstakil bir bölüm ayıran Careri Bâbürlüler'de yazılı yasalar olmadığını, hükümdârın her konudaki irâdesinin kanun sayıldığını ve hem medenî hukuk ve hem de ceza davalarındaki son kararı kendisinin verdiğini söylemektedir. Âlemgîr Şah ona göre bu mutlak gücünü zâlimce kullanmaktadır. Buna örnek olarak toprakların tamamının sahibinin kendisi olmasını, tahsis ettiği toprakları istediği gibi değiştirebilmesini örnek vermektedir. Napoli'deki Cizvitler Koleji'nde hukuk doktorası yapan Careri'nin Batılı bir gözle Hindistan'da hukuk doktorası bulunmadığını, davaların yetersiz bilgiye sahip vâliler tarafından çoğu zaman karara bağlandığını ve bir değerlendirme komisyonunun onayına ihtiyaç olmadığını gözlemlemeyerek bir mukayese yapmıştır. Doktorası ona bu bölgede iş teklifleri gelmesini sağlamıştır.⁶⁴ Careri'nin yaşadığı dönemde Batı'da kanunlaştırma faaliyetlerinin ilk örneklerine ulaşılabilir. Oysa ki Bâbürlüler de dâhil olmak üzere bu dönemde İslam dünyasında resmî mezhep uygulaması çerçevesinde temel fıkıh ve fetvâ kitaplarının merkeze alındığı bir hukuk sistemi hâkimdir. Bu sistem hükümdâra da geniş yetkiler tanımaktadır. Careri Batılı ve yanlı bir gözle mevcut adâlet sistemi ve yargı faaliyetini kavrayamadan önyargıya dayalı bir tespit ve mukayesede bulunmuştur. Careri'nin aksine Francisco Pelsaert Türk-İslam hukuk tarihi açısından ayrıntılarından bahsetmemekle birlikte Bâbürlüler döneminde hukuk kitaplarına verilen öneme dikkati çekmiştir.⁶⁵

2.4. Hükümdârın Yetkileri: Mübahın Sınırlandırılması ve Yaygın Bir Hindû Geleneğinin Yasaklanması (Sati)

Hint alt kıtasındaki sultanlar Hindû teba ile iyi ilişkiler kurmak için bir takım tedbirler almış ve kamu otoritesinin mübahı sınırlandırması yetkisi bağlamında onların kutsal saydıkları sığırların kesilmesini zaman zaman yasaklamışlardır. İbn Battûta eski Hindû mühtedî Hüsrev Han'ın (Nâsîrüddîn Hüsrev Şah) tahtı ele geçirdiğinde sığır kesilmesini yasakladığını anlatmaktadır. İbn Battûta, Hinduizme göre inek kesen bir kimsenin cezasının kestiği hayvanın postuna sarılarak ve ardından bu postun dikilerek yakılması olduğunu belirtmektedir. Hüsrev Han'ın izlediği bu siyasa Müslümanların tepkisini çekmiş ve halkın ondan uzaklaşmasına sebebiyet vermiştir.⁶⁶ Bâbürlüler döneminin ilk yıllarından itibaren hükümdârların kurban bayramlarında inek kurban etme konusunda hassasiyet gösterdikleri, Hümâyûn Şah'ın oğullarına bu konuda vasiyette bulunduğu, Cihangîr Şah'ın bizatihi kendisi tarafından koyun kurban edildiği, Manucci'nin⁶⁷ de şahit olduğu üzere Âlemgîr Şah'ın da deve ve keçi kurban ettiği görülmektedir.⁶⁸ Thevenot, Brahmanların kutsal festivallerinin

⁶³ Jean de Thevenot-Gemelli Careri, *Indian Travels of Thevenot and Careri*. (New Delhi: National Archives of India, 1949) 235-236.

⁶⁴ Thevenot, *Indian Travels*, 240-241.

⁶⁵ Francisco Pelsaert, *Jahangir's India*. Çeviren W. H. Moreland, P. Geyl, (Cambridge: W. Heffer, 1925), 57.

⁶⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta*, 419.

⁶⁷ Manucci, *Storia*, 2/349-350.

⁶⁸ Thevenot, *Indian Travels*, 170; Canan Kuş Büyüktaş, "Bâbürlüler Döneminde Kurban Bayramı Kutlamaları (1526-1707)," *Academic Platform Journal of Islamic Research* 4, no. 2 (2020): 145-157.

bazılarında Bâbürlü yetkililerine bir cana zarar verilmemesi ilkeleri bağlamında balık avcılığının yasaklanması için baskı yaptıklarını anlatmakta ve bazen sundukları hediyeler sayesinde bu hakkı elde ettiklerinden bahsetmektedir. İneklerin öldürülmemesini de engellemeye yönelik çabalarına da şahitlik eden Thevenot hiçbir zaman bu isteklerinin karşılanmadığını söyler.⁶⁹ Günümüz Hindistan'ında bile inek kesmenin müebbetle yargılanacak bir ceza olduğu dikkate alındığında Hindûların kutsal saydığı bu hayvanı kurban etmeyi, Bâbürlü hükümdârları toplumsal huzuru sağlamak üzere kurban edilebilecek hayvanlardan (en'âm) biri olarak inek kesilmesini uygun görmeyerek mübahı sınırlandırmıştır.

Müslümanların Hindû âdetleri içerisinde insan hak ve hürriyetine aykırı bulmaları sebebiyle doğrudan müdahale ettikleri en meşhur uygulamalardan biri satidir. Hindu inancına göre bir kadının kocasının kendisinden önce ölümlerle dul kalması onun önceki hayatındaki günahlarının bir cezâsı olarak kabul edilmektedir. Bu durum karşısında dul kalan kadından kendisini kocası ile birlikte yakması (sati) yahut da akrabalarının yanında mallarına el konularak yas tutması ve hayatta kalacak kadar yiyip içerek ölümü beklemesi istenmektedir. İbn Battûta bu geleneğin Hintliler tarafından bir vefâ göstergesi olarak makbul görüldüğünü fakat kesin bir kural olmadığını ve kadınların buna zorlanmadıklarını söylemektedir. İbn Battûta'nın verdiği bilgeye göre "sati" uygulaması Delhi Türk Sultanlığı döneminde İslam'a ters düşmesi sebebiyle yasaklanmıştır.⁷⁰ İngiliz seyyah Nicholas Withington, kendini kocasıyla ateşe atmayı kabul etmeyen bir kadının saçlarını tıraş edip, mücevherâtını kırıp, kimse ile arkadaşlık kurmadan ve birlikte yeme içmeyi de bırakarak ölümü beklemesi gerektiğini yerli halktan öğrenmiştir. Satiyi reddetmek o kadının âilesi için utanç kaynağıdır.⁷¹

Avrupalı seyyâhların hemen hepsinin seyahatnâmelerinde sati uygulaması üzerinde durdukları görülür. 15. yüzyılda Niccolò de' Conti kadınların bizzat Brahmanlar tarafından ateş çukuruna itildiğine tanıklık etmiştir.⁷² Bâbürlüler'in erken döneminde Hint'e gelen Seydi Ali Reis bir kadının kendi arzusu ile yakılmayı kabul etmesi halinde akrabalarının çalgılar eşliğinde bir kutlama yaptıklarına şahitlik etmiştir. Delhi Türk Sultanlığı gibi bu dönemde de bazı müslümanların bu uygulamaya karşı çıkarak kendisini ateşe atmak isteyen bir kadını Hinduların ellerinden kurtardıklarını aktarmakta ve bu durumda o kadının kendisini kurtaran müslümanın kölesi sayıldığını belirtmektedir.⁷³

Bâbürlüler devrinde bölgeye gelen Avrupalı seyyâhların yanı sıra yukarıda Cizvit papazları⁷⁴ da eserlerinde sati uygulamasında kadının isteğinin esas olduğunu teyit etmektedir. Bölgenin müslüman idarecileri para dahi teklif ederek kadınları bunu yapmaktan vazgeçirmeye çalışmışlar, fakat sultanların aksi yöndeki emirlerine rağmen Hindular bu uygulamada ısrar etmişlerdir.⁷⁵ Francisco Pelsaert sati için gerekli hazırlıkları yapmış 18 yaşında bir kadına vâlinin hayatı boyunca her yıl beş yüz rupi vermeyi teklif ettiğini görmüştür. Pelsaert'e göre sultanın satiye izin verilmeyeceğine yönelik açık bir emrinin bulunmaması sebebiyle vâli bu kadına müsaade etmek zorunda kalmıştır.⁷⁶ İngiliz seyyah

⁶⁹ Thevenot, *Indian Travels*, 91.

⁷⁰ Aydın, *Yavana*, 63-64.

⁷¹ Foster, *Early Travels*, 219-220.

⁷² Oaten, *European Travellers*, 43-44; Sakul Kundra, "Widow Immolation in Mughal India: Perceptions of French Travellers and Adventurers in the Seventeenth and Eighteenth Centuries," *Social Scientist* 42, no. 9-10 (2014): 63-84.

⁷³ Seydi Ali Reis, *Mir'at*, 63.

⁷⁴ Monserrate, *The Commentary*, 61-62.

⁷⁵ Aslan, *Cihangir Dönemi*, 100-102.

⁷⁶ Pelsaert, *Jahangir's India*, 79.

William Hawkins ve Nicholas Withington 17. yüzyılın başlarında verilen hediyeler ve ikna çalışmaları ile satiden vazgeçen çok sayıda dul kadından bahseder. Hükümdâr iknâ edilmesinin artık mümkün olmadığını anladığı kadınlara izin vermiştir.⁷⁷ Francesco Gemelli Careri de 17. yüzyılın ikinci yarısında Âlemgîr Şah'ın satiyi engellemek istediğini ve kadınların bu izni almakta oldukça zorlandıklarını aktarır.⁷⁸ Aslen İtalyan olan ve Roma'da aldığı eğitim sırasında hukukla ilgilenen Pietro Della Valle (1586-1652) 1623'te geldiği Hindistan'da satiyi gözlemlemiştir. İslam hâkimiyetindeki hiçbir bölgede vâlinin izni olmaksızın bir kadının yakılmasına izin verilmediğini belirten Della Valle kadının buna gerçekten istekli olup olmadığını araştırıldığına ve küçük yaşta kadınların akrabalarının tesiri ve baskısıyla bunu yapmak zorunda kaldıklarına şahit olmuştur.⁷⁹ Ondan kısa bir süre sonra 1628'te Hint'e gelen Peter Mundy "Moğolların" bu uygulamayı neredeyse sonlandırdıklarını belirtmektedir. Sati valinin özel iznine bağlıdır ve bahsettiği kadın vâliden büyük ısrarlarla izin alabilmiştir.⁸⁰ Thevenot bunu teyit etmekte ve Bâbürlü idarecilerinden büyük ricalar ve hediyeler ile satiyi izin alınabildiğini ifade etmiştir. Ona göre müslümanlar kadınları brahmanların zulmünden kurtarmışlardır.⁸¹

17. yüzyılda bu geleneğe şahit olan Jean-Baptiste Tavernier diğer seyyâhların üzerinde durmadıkları bir ayrıma işaret etmektedir. Vâliler kadının bir çocuğu olması durumunda onun yakılmasına asla izin vermemekte ve çocuğuna bakarak ihtiyaçlarını gidermeyi ona emretmektedirler. Vâlilerin emrine uyan bu kadınlar hayatlarının geri kalanını hayır işleri yaparak geçirmektedirler.⁸² Fransız seyyâh Bernier de Bâbürlüler'in bu barbarca geleneğe engel olmak için ellerinden geleni yaptıklarını söylemekte fakat Hindûları kendi dinlerine dair hükümlerde özgür bırakmak için meseleyi Şer'î bir hükme bağlamadıklarını ve bu konuda bir kanun çıkarmadıklarını belirtmektedir. Kendilerini yakmak isteyen kadınlar bu dönemde gözetim altında tutulmuş yahut da onları caydırmak için görevliler tayin edilmiştir.⁸³ İtalyan seyyah Manucci ise yakılmak üzere hazırlanan bir kadını bizzat kurtarmış ve Brahmanlar onu Âlemgîr Şah'a şikâyet etmişlerdir. Bunun üzerine hükümdar topraklarında bir daha bir kadının yakılamayacağı yönünde bir ferman çıkarmıştır.⁸⁴ İslam topraklarında zimmet anlaşmasıyla vatandaş olarak tanınan zimmîlerin canları diğer bir ifade ile yaşama haklarını korumak da devletin görevidir. Kendi inançları çerçevesinde yaşayabilmeleri temel kuraldır. Fakat canın korunması din hürriyetini aşan bir durumdur ve doğrudan kamu düzeninin korunmasıyla ilgilidir. Bir müslümanın haksız yere bir zimmînin canını alması haram sayılmış ve Hindûların canları kendi dini inanışlarına ve rızalarına rağmen doğrudan vâlilere verilen emirler ve çıkarılan fermanlar ile bu kapsamda korunmaya çalışılmıştır.

Şirvanlı Ahmed Hamdi 1877'de Bengal'de bulunduğu sırada İngilizlerin satiyi yasakladıklarını kaydetmekte⁸⁵ ve 1888'de Bombay'da bulunan Ali Bey, elli sene öncesine kadar bu uygulamanın devam ettiğini ifade etmektedir.⁸⁶ Sati özellikle Bâbürlüler döneminde engellenmeye çalışılsa da yakın zamanlara kadar devam eden bir uygulamadır.⁸⁷ 1987'de "Sati

⁷⁷ Foster, *Early Travels*, 119, 219.

⁷⁸ Thevenot, *Indian Travels*, 250.

⁷⁹ Pietro Della Valle, *Travels of Pietro Della Valle*. (London: Hakluyt Society, 1927) 85.

⁸⁰ Peter Mundy, *The Travels of Peter Mundy in Asia*. (London: Hakluyt Society, 1925) 2/34-35.

⁸¹ Thevenot, *Indian Travels*, 120.

⁸² Tavernier, *Travels*, 2/208-213, 221-222.

⁸³ Kundra, "Widow", 72-75.

⁸⁴ Manucci, *Storia*, 2/97.

⁸⁵ Şirvanlı, *Seyahatnâme*, 80.

⁸⁶ Ali Bey, *Seyahat Jurnalı*, 124.

⁸⁷ Kundra, "Widow", 71; Yalçın Kayalı, "Eski Bir Hint Geleneği: Sati," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 53, no. 1 (2013): 365-374.

Kanunu" ile (Sati Prevention Act) ile kesin olarak yasaklanmıştır.⁸⁸ Hindistan'da dullar hâlâ kocalarının ölümünden sorumlu tutulmakta ve işkencelere maruz kalmaktadırlar. Mohini Giri Hindistan'da dul kalmanın sosyal bir ölüm anlamına geldiğini ifade etmektedir.⁸⁹

2.5. Kurumlar: Muhtesipler, İktâ/Mansabdârlık ve Nikah Memurluğu

İbn Battûta Delhi Türk Sultanlığı'nın teşkilat yapısından detaylı olarak bahsetmektedir. Devletin vergileri nasıl topladığından ve vergi miktarlarına kadar dönemin iktisadi yapısına ışık tutan bilgiler aktarmaktadır.⁹⁰ Delhi Türk Sultanlarından Alâeddîn Muhammed Şah döneminde pazarlardaki fiyatları kontrol etmek üzere "reîs" adı verilen muhtesipler görevlendirildiğini anlatan İbn Battûta sultanın bu fiyatlar konusunda hergün bilgilendirildiğini ifade etmektedir. Bu dönemde ticari hayatı güçlendirmek üzere seyahat güzergâhlarına her milde üç tane olacak şekilde konaklama yerleri inşa edilmiş ve bunlara "dâve" adı verilmiştir. Onun verdiği bilgilerden Osmanlı Devleti'ndeki gibi Delhi Türk Sultanlığı'nda da Memlûklü iktâ sisteminin devam ettirildiği görülmektedir.⁹¹ İslam medeniyet havzalarının temel karakteristiklerinden biri havzaların diğerlerini taklit etmesidir. Bu duruma verilebilecek misallerden biri Gurlu hükümdârı Muizzüddin (Şihâbüddîn) Muhammed b. Bahâiddîn Sâm'ın (v. 602/1206) Hint alt kıtasına Memlûklülük'in iktâ ve memlûk sistemini getirmesidir. Bu iki sistem bölgedeki Türk-İslam devletleri tarafından büyük kabul görmüş ve Bâbürlülük devrinde de kullanılmaya devam etmiştir.⁹² İbn Battûta da eserinde iktâ sahibi olmuş çok sayıda isme yer vermek ve bayram günlerinde iktâlardan elde edilen altınların hükümdara sunulduğunu nakletmektedir.⁹³

17. yüzyılda Ekber Şah'ın sarayını ziyaret eden Papaz Monserrate'nin işleyişi hakkında bilgi sahibi olmadığı iktâ ve memlûk sistemini tanımlamaya ve tanıtmaya çalıştığı görülür.⁹⁴ Hint alt kıtasında iktâ sistemine oldukça yakın bir uygulama olan ve Manucci'nin de isabetli bir biçimde tespit ettiği üzere Ekber Şah tarafından sistemleştirilen mansabdârlık hakkında onun eserinde müstakil bir bölüm olduğuna da bu bağlamda işaret etmek gerekir.⁹⁵ Bu sistem ülkemizde Hint alt kıtasına yönelik araştırmalarda müstakil olarak halen incelenmeyi bekleyen bir husustur. Manucci iktâların kendilerine toprak verilen kimselerin vefâtıyla son bulduğunu, babadan oğula geçmediğini özellikle belirtmektedir. Bu Osmanlı devletindeki tımar sistemi ile Bâbürlü toprak politikası arasındaki temel farklardan biridir. Hatta Manucci sultanların üst düzey hizmetlerdeki adamlarının tüm mal varlığına el koyduklarını iddia etmektedir.⁹⁶ Francisco Pelsaert'in de bu durum dikkatini çekmiştir.⁹⁷

İspanya'daki yönetim biçimi ile Âdilşâhileri mukayese eden Jacques de Coutre, Hint'teki müslüman hükümdârların tüm arazi, şehir ve kalelerin mülkiyetinin sahibi olması, soylu ve asil kimselere belirli bir müddet bu yerleri kullanma ve gelirinden yararlanma hakkını vermesi bakımından aralarında büyük bir fark olduğunu söylemektedir. Sultan bir kimsenin itibarını artırmak isterse ona bu yerleri vermekte öldüğünde ise tüm mallarına el koymaktadır. Onların

⁸⁸ Ayşen Seymen Çakar, "Kadının İnsan Haklarından Bir Sapma Örneği Hindistan'da Sati Geleneği," *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 28, no. 120 (2015): 76.

⁸⁹ Zeynep Yaşar, *Hindistan'ın Dulları ve Kadın*. (İstanbul: Kopernik Kitap, 2021) 20-21.

⁹⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta*, 378-379, 384-385.

⁹¹ İbn Battûta, *İbn Battûta*, 413, 416, 436.

⁹² Aydın, *Yavana*, 32.

⁹³ İbn Battûta, *İbn Battûta*, 432, 451, 481.

⁹⁴ Monserrate, *The Commentary*, 206-207.

⁹⁵ Manucci, *Storia*, 2/16-18.

⁹⁶ Manucci, *Storia*, 1/205-206.

⁹⁷ Pelsaert, *The Remonstrantie*, 55-56.

vakıflar kurmasını mallarının sultana kalmasına engel olmak için ebedileştirmeye çalışmalarıyla izah etmektedir.⁹⁸ Memlûklü iktâ ve memlûk sisteminin bir devamı olan ve Bâbürlüler devrinde mansıpdârlik adını alan⁹⁹ bu uygulamayı kendince tanımlayama çalışan Jacques de Coutre'nin İslam medeniyetinin geliştirdiği vakıf kültüründen habersiz olduğu anlaşılmaktadır. Aynı dönemde Doğu Hindistan Şirketi'ne ait ilk gemiyle Hindistan'a gelen İngiliz tüccar ve seyyâh William Hawkins de (1585-1613) bu sistem hakkında bilgi toplayarak ülkesine ulaştırmıştır.¹⁰⁰

Francisco Pelsaert kâdının kâtibi ve yardımcısıyla (mevlânâ) nikaha katılıp önce duâ ettiğini ardından nikâhı kıyarak bu bilgiyi defterine kaydettiğini görmüştür. Bu durum Bâbürlüler devrinde Osmanlı devletindeki gibi nikâhların resmî kayıt altına alındığını ve iki devlet arasında bir uygulama birliği bulunduğunu göstermektedir.¹⁰¹ Tespit edebildiğimiz kadarıyla Bâbürlüler dönemi hukuku özelde âile hukukuna yönelik çalışmalarda bu uygulamaya işaret edilmemektedir. Pelsaert bu alandaki çalışmalara önemli bir katkı sunmuştur.

2.6. Gayrimüslimler İle İlişkiler, Hükümler ve Düzenlemeler

Hicrî dokuzuncu asrın ikinci yarısında Hint alt kıtasındaki birçok şehri gezen Rus seyyâh Nikitin'in Müslüman Hint ilişkilerine yönelik tespitleri bu dönemdeki sosyo-kültürel hayat hakkında önem arz eder. Onun anlattığına göre Hindûlar Müslümanlar ile hiçbir şey yiyip içmemekte, kaplarını ve yemeklerini onlara göstermemek için büyük çaba sarf etmekte ve şayet bir Müslüman Hindûları yemek yerken görürse artık o yemeği yemeyi bırakmaktadır. Onun iki toplum arasındaki ilişkiye dair tespitleri kendisinden yaklaşık dört yüz yıl önce yazılan *Tahkîku mâ li'l-Hind'*deki tespitler ile büyük benzerlik göstermektedir. Bîrûnî'ye göre bu durum Müslüman-Hint ilişkilerini zorlaştırmakta ve aralarındaki uçurumu derinleştirmektedir.¹⁰² Hindistan'ın birçok bölgesini dolaşmış olan İbn Battûta özellikle Malabar'daki Hindûlara yönelik bu duruma dikkat çeker. Burada Müslümanların onların kaplarından yemediklerini, hataen yemeleri durumunda ise bu kabın Hindûlar tarafından paramparça edildiğini yahut da o müslümana verildiğini görmüştür.¹⁰³ H. 9. yüzyılda Vijayanagar hükümdarı ile görüşen Abdürrezzâk es-Semerkindî'ye dönemin hükümdarı Timurlu sultanının davetine katılan Hintli elçiler gibi onun gönderdiği elçilerin de karşılıklı olarak birbirlerinin yemeklerini yemediklerini belirtmiştir. Bu sebeple de Abdürrezzâk es-Semerkindî'ye yemek ikram etmek yerine bir kese altın vermiştir.¹⁰⁴

Hindû tapınaklarının ve bu tapınaklardaki putların yıkılması Hindû-Müslüman çatışmasının en bârız örneklerinden biridir. İbn Battûta Delhi Camii'nden bahsederken bu yapının doğu kapısında yere devrilmiş iki büyük bakır put bulunduğunu ve camiye girip çıkanların bu putların üzerine basıp geçtiklerini anlatmaktadır. Bu caminin yerinde daha önce bir puthâne bulunmaktadır. Puthâne yıkılarak burası camiye çevrilmiştir.¹⁰⁵ Yukarıda kendisinden bahsedilen Cizvit Papazı Monserrate Sûrat limanından Hint topraklarına giriş yaptığında ilk dikkatini çeken hususlardan biri Müslümanlar tarafından yıkılan Hindû

⁹⁸ Alam, *Keşifler Çağı*, 402.

⁹⁹ Peter Jackson, "The "Mamlûk" Institution in Early Muslim India," *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 2 (1990): 340-358.

¹⁰⁰ Akhtar, "A Biographical", 97.

¹⁰¹ Pelsaert, *The Remonstrantie*, 83.

¹⁰² Nikitin, *Üç Deniz Ötesi*, 17; Bîrûnî, *Tahkîku mâ li'l-Hind*, 2; Aziz Ahmed, *Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları*. Çeviren Latif Boyacı, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 105-109, 127.

¹⁰³ İbn Battûta, *İbn Battûta*, 540.

¹⁰⁴ Alam, *Keşifler Çağı*, 94-102.

¹⁰⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta*, 400.

tapınakları olmuştur. Mâlvâ bölgesinden geçtiği sırada bu bölgedeki put ve tapınakların müslümanlar tarafından ortadan kaldırıldıklarının hâlen anlaşılabilir olduğunu söylemektedir. Bu tapınakların arazilerine müslümanlar birçok türbe inşa etmişlerdir. Ona göre Müslümanlar eskiden Hindûların yaptıkları gibi bu türbelerde ibadet etmeye başlamışlardır. Hindistan'ın Uttar Pradeş eyaletinde bir şehir olan Mathura'daki tapınakların neredeyse tamamının Müslümanlar tarafından yok edildiğini söylemektedir.¹⁰⁶ Manucci de Âlemgîr Şah'ın Delhi ve Agra'daki Hindulara âit tapınakları yıktırdığını ve vâlilerine bölgelerindeki tapınakları ortadan kaldırmalarını emrettiğini nakleder. Onların eğlencelerini ve festivallerini de yasaklamıştır. Bu durumu Hinduizme karşı açık bir savaş olarak değerlendirir.¹⁰⁷ Yukarıda bahsedildiği üzere zimmet anlaşması gayrimüslimlerin kendi inançlarının gereğini serbest bir biçimde yerine getirme imkânını onlara sağlamaktadır. Fakat devletin izlediği siyasa kapsamında düşmanca hareket eden gayri müslimlerin tapınaklarının halk içinde güven ve asayişin korunması ilkesini ihlâl eden durumlarda Bâbürlüler devrinde yıkıldığına şahit olunmaktadır. Fakat bölgedeki tapınakların bugün bile ayakta duruyor olması İslâm hukukunda onların yıkılmasının temel bir esas olmadığını göstermektedir.

Hindû-Müslüman ilişkileri bağlamında İbn Battûta'nın naklettiği bir dava iyi bir örnek olacaktır. Hindûlardan itibar sahibi bir kimse sultanın kardeşini bir suçu olmaksızın öldürdüğünü iddia ederek kadı önünde yargılanmasını talep etmiştir. Sultan dava sırasında kâdının önünde silahsız bir şekilde hazır bulunmuş ve kadı hükümdarın aleyhine hükmederek davacı olan Hindûyu râzı etmesi gerektiğini söylemiştir. Hükümdar büyük miktarlarda diyet ödeyerek cezasını yerine getirmiştir.¹⁰⁸

İbn Battûta'dan yüz yılı aşkın bir süre sonra Hindistan'daki Behmen Sultanlığı'na gelen ilk Rus gezgini kabul edilen¹⁰⁹ Afanasiy Nikitin Behmenlilerin askerlerinin çoğunlukla Horasanlı olduklarını belirtir. Mallarına ele konulmasından edindiği bu tecrübeden hareketle Hristiyan Rus kardeşlerine şayet Hindistan'a seyahatte bulunmak isterlerse inançlarını terk ederek müslüman olup bu bölgeye gelmelerini tavsiye etmiş ve gayrimüslimlerden alınan yüksek gümrük vergilerinden şikâyet etmiştir. Bu tespiti gerek siyâsî güç gerekse ticârî faaliyetlerde Müslümanların bölgedeki hâkimiyetine işaret etmektedir. Hatta onun ek vergilerden kurtulmak amacıyla görünüşte müslüman gibi davranarak idarecileri kandırmak istediği de iddia edilmiştir.¹¹⁰

Seyahatnâmelerde o dönemde için fikhî günümüz açısından iktisâdî bir mesele olarak görülen devletin vergi politikasına dair tespitlere de rastlanmaktadır. Manucci 1678'de Âlemgîr Şah'ın Hindûlar üzerinde daha fazla baskı kurmak ve İslâm'a geçmelerini sağlamak üzere zengin ve fakir hindûların tamamına vergi koyduğundan bahseder. Aynı zamanda bu kararının ihtiyaçlara yetmeyen devlet hazinesini güçlendirmeye yönelik olduğunu ileri sürer. Kadınlardan alınmayan bu vergiyi on dört yaşına ulaşmış her erkek ödemelidir. Vergiyi ödemek istemeyen çok sayıda Hintli müslüman olmayı seçmiştir.¹¹¹ Manucci her ne kadar fikhî bir kavram olan cizyeden haberdâr olmasa da fıkıh tarihinde önemli bir bilgi olarak Ekber Şah'ın kaldırdığı cizyenin Âlemgîr Şah tarafından geri getirildiğini¹¹² tespit etmiş ve miktarına kadar kaydetmiştir.

¹⁰⁶ Monserrate, *The Commentary*, 12, 26, 94.

¹⁰⁷ Manucci, *Storia*, 2/153-154.

¹⁰⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta*, 450-451.

¹⁰⁹ Nikitin, *Üç Deniz Ötesi*, VII.

¹¹⁰ Nikitin, *Üç Deniz Ötesi*, XIII-XIV, 9-13, 16, 19, 23, 25, 28.

¹¹¹ Manucci, *Storia*, 2/234; 3/288.

¹¹² Nemr, *Târîhu'l-İslâm*, 345.

Manuccî Hindûlardan haraç vergisi tahsil edildiğini anlatmaktadır. Devletin önemli gelir kaynaklarından birini alınan haraçlar oluşturmaktadır. Hindûların bir yerden başka bir yere seyahât etmeleri durumunda yanlarında ödedikleri haracın makbuzunu bulundurmaları gerektiğini, ancak bu sâyede geçişlerine izin verildiğini, makbuzu olmayan Hindûlardan yeniden haraç alındığını görmüştür. Görevli memurların alınan verginin büyük bir kısmını zimmetine geçirdiklerini ve merkeze çok az bir kısmının gönderildiğini söylemesi de ülkenin iktisadi durumu hakkında fikir vericidir. Manucci'nin haraç kavramı ile toprak/arazi vergisini kastettiği anlaşılmaktadır. Zira Âlemgîr döneminde cizye alınmaya yeniden başlandığına dair özel bir tespitte bulunduğu görülür. Ebû Hanife'nin fethedilen toprakların mevcut sahiplerine bırakılarak elde edilen gelirin taksim edilebileceği yönündeki hükmü kapsamında Âlemgîr Şah bu tür bir gelirden yararlanmak istemiştir.

2.7. Muayyen Fıkhî Meselelere Bir Örnek: İçki Yasağı

Manucci Hindistan'da özellikle de Dihli'de (Delhi) Müslümanlar ve Hindular arasında şarap tüketiminde büyük bir serbestlik bulunduğunu gözlemlemiştir. Hristiyanlara şarap üretme ve içme iznini ilk veren hükümdarın Ekber Şah olduğunu, onun döneminde müslümanların içki içmediklerini fakat bu durumun kendisi de içki kullanan Cihangir Şah devrinde bozulduğunu, ondan sonra tahta geçen Şah Cihan'ın müslümanların içki içmelerine engel olmadığını anlatmaktadır. Evrengzîb Âlemgîr hükümdâr olduğunda bu alışkanlığın halkın tamamına yayıldığını görmüş, doktorlar hariç tüm Hristiyanların şerhi terk etmelerini emretmiş ve onları yerleştirdiği yeni bölgede satmamak şartıyla içki yapmalarına ve içmelerine müsaade etmiştir. Hint alt kıtasında şehrin asâyişinden sorumlu olan askerî görevliyi ifâde eden kutvâle içki satan müslüman ve hindûların araştırılması ve yakalanmaları durumunda bir el ve ayaklarının kesilmesini emretmiştir. Manucci kendisinin de içki tükettiğini belirttiği kutvâlin içki satıcılarını araştırdığını altı müslüman ve altı hindûyu yakalayarak bu cezayı tatbik ettiğini aktarmaktadır. Hatta onları el ve ayağı kesildikten sonra bile bir süre takip ettiğini ve mezbelelik bir bölgede onları ölüme terk ettiğini söylemektedir. Bu ceza toplumda etkili olmuş ve kısa süre sonra açıktan içki satan kimse kalmamıştır. Bir evde içki tüketildiğinin tespit edilmesi durumunda ise kutvâl askerlerine o evi yağmalatmaktadır. Fakat Manucci katı gördüğü bu hükmün zamanla gevşetildiğini ve soyluların evlerinde içki üreterek gizlice tüketmeye devam ettiklerini ifade eder. Hristiyanların içki satmalarını denetlemek üzere nöbetçiler görevlendirilmiş, bu yolla önemli bir gelir elde eden Hristiyanlar gizliden satışa devam etmişlerdir. Kutvâlin bunu tespit etmesi hâlinde onların da evleri yağmalattığını, bu suçu işleyen Hristiyanları zincire vurup sokaklarda sergilediğini, dövüldüklerini, hapse atıldıklarını ve sonrasında para cezasına çarptırılarak serbest bırakıldıklarını anlatan Manucci yine de Hristiyanların bu işe devam ettiklerini nakleder.¹¹³ Evrengzîb Âlemgîr tarafından bir heyete hazırlatılan ve modern dönem çalışmalarında bir kanun metni gibi görülen¹¹⁴ *el-Fetâva'l-Âlemgiriyye*'de içki yasağına geniş bir bölüm ayrıldığı, şarap dâhil içildiğinde sarhoşluk veren tüm içeceklerin tamamının haram sayıldığı, şarap içenlere had uygulanacağı diğer içki türlerini içenlere ise bu cezanın sarhoş olmaları durumunda tatbik edileceği hükme bağlanmıştır. İnsan yahut da hayvandaki bir yaranın içki ile tedavi edilemeyeceği, hamur ya da yemek yapımında kullanılamayacağı hatta içkiye bakmanın bile helal sayılamayacağı yönünde fetvâ verilmiştir.¹¹⁵ *el-Fetâva'l-*

¹¹³ Manucci, *Storia*, 1/141.

¹¹⁴ Muhammad Khalid Masud, "Religion and State in Late Mughal India: The Official Status of the Fatawa Alamgiri," *LUMS Law Journal* 3, no. 1 (2016): 32-50.

¹¹⁵ Şeyh Nizâmüddîn el-Burhanpûrî, *Fetâvâyı Hindîyye: Ansiklopedik İslâm Fıkhı*. Çeviren Mustafa Efe (İstanbul: Akçağ Yayınları, ts.), 12/277-289.

*Âlemgiriyye'*de de nakledildiği üzere Hanefî mezhebinde içki içen kimsenin cezası seksen celde/sopadır. Osmanlı devleti dönemindeki gibi içki içenlere had cezası dışında uygulanan hapis, teşhir etmek ve para cezası vermek gibi tazir kapsamındaki uygulamaların bir benzerinin Bâbürlüler devrinde de mevcut olduğu söz konusu seyahatnamedeki tespitlerden anlaşılmaktadır. Tazir cezalarını suçun işlendiği alandaki had cezalarını geçemeyeceği temel bir kural olarak benimsenmekle birlikte Âlemgîr Şah'ın toplumu ıslah etmek ve kötülükten sakındırmak adına ağır bir ceza vermeyi uygun gördüğü söylenebilir. Bâbürlüler devri örfî hukukuna dair bu tespit seyahatnâmelerin fıkıh tarihi yazıcılığına katkılarına önemli bir örnek olarak verilebilir.

Sonuç

Seyahatnâmeler tarih özellikle de kültür tarihi araştırmalarında bir dönem yahut da bölgeye yönelik bilgilerin tespit ve teyidinde önemli veriler sunan kaynaklar olmakla birlikte aynı zamanda İslâmî ilimlerin tarihine yönelik çalışmalara da katkı sağlayabilecek metinlerdir. Hint-Türk-İslam devletlerinin bu bölgedeki varlığı ve hâkimiyeti öncelikle müslüman seyyâhları bu bölgeye çekmiştir. İslam coğrafyasının çeşitli şehirleri ve medeniyet havzalarından gelen bu seyyâhlar kendileri için farklı olanı kaydetmişler ve müslümanların bu bölgede geliştirdikleri kültüre dair âdet ve geleneklere işaret etmişlerdir. Batı'da yeterince tanınmayan bu bölgeyi keşfetmek, ticaret yollarını tespit etmek, güvenlik durumu hakkında bilgi almak, ticareti yapılabilecek malları belirlemek ve hâlen kendileri için yabancı olan Hint medeniyetini görmek üzere on beşinci asırdan başlayarak çok sayıda Avrupalı seyyâh Hindistan'a gelmiştir. Avrupalı seyyâhların kaleme aldıkları metinler yukarıda sözü edilen konuların yanı sıra Hindûların dini gelenekleri, festivalleri ve tapınakları üzerinde odaklanmaktadır. Onların eserlerinde özellikle Bâbürlüler devrinde bir medeniyet havzasına dönüşen İslam medeniyetinin ulaştığı durum hakkında detaylı tespitler görmek mümkün değildir. Hatta seyahatnâmelerin bir kısmı sadece Bâbürlü saray âdetleri, saray teşkilatı ve hükümdârların şahsi ilgi alanları ve alışkanlıkları ile sınırlı kalmıştır. Bâbürlü idaresi ile yaşanan bir takım ticari sorunlar bu seyahatnâmelerde özellikle bu bölgeye gelecek tüccarlara yol göstermek üzere konu edilmiştir. Müslümanların kaleme aldıkları seyahatnâmelerde yukarıda görüleceği üzere bölgedeki müslümanların kurdukları müesseselere, İslam'ın yayıldığı şehir ve bölgelere, önde gelen âlimlere, İslam hukukunun tatbikatına yönelik uygulamalara, klasik Hint düşüncesinin tesirinde kalarak müslümanların kabul ettikleri âdet ve geleneklere, müslümanların bu bölgede ortaya çıkardıkları üst kültür içerisinde Hindûların sundukları birikime, yaşanan istila ve bölgeyi ele geçirmeye yönelik girişimlerin toplum üzerindeki derin etkilerine dair farklı türde ve çok sayıda tespit ve değerlendirmeye ulaşmak mümkündür. Bu bakımdan müslüman seyyâhlar ile birçoğu Hristiyan olan Batılı seyyâhların bizlere farklı Hint tasvirleri sunduğu söylenebilir. Bâbürlüler devrinin sonuna kadar bu bölge hakkında hazırlanmış seyahatnâmeleri kronolojik olarak inceleyen ve Türk-İslam hukuk tarihine yönelik birkaç konuya işaret etmeye çalışan bu araştırma neticesinde seyahatnâmeler üzerinden islâm hukuk tarihine yönelik hukukun farklı sahalarına dair çok sayıda mesele ve tespiti ulaşılabileceği söylenebilir. Bu çalışmanın seyahatnâmelerin Türk-İslam hukuk tarihi için bir kaynak olabileceğini göstermek adına küçük bir katkı sunacağı kanaatindeyim.

Kaynakça

- Acar, Serkan. "Rusya'dan Hindistan'a Bir Sergüzeşt: Afanasiy Nikitin ve Seyahatnâmesi." *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 9, no. 36 (2012): 71-82.
- Afzal Khan, Mohd. "A Central Asian Traveller's Account of South India." *Proceedings of the Indian History Congress* 50 (1989): 267-279.
- Akhmedov, B. A. "The "Bahr al-Asrar" of Mahmud B. Vali And Its Study in the Ussr And Elsewhere." *Journal of Asian History* 25, no. 2 (1991): 163-164.
- Akhtar, Awais. "A Biographical Sketch of European Travellers to India (1556-1707)." *Journal of Indian Studies* 3, no. 2 (2017): 95-108.
- Alam, Muzaffar-Subrahmanyam, Sanjay. *Indo-Persian Travels in the Age of Discoveries 1400-1800*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Alam, Muzaffar-Subrahmanyam, Sanjay. *Keşifler Çağında Hint-İran Seyahatleri 1400-1800*. Çeviren Nihan Aksoy, İstanbul: Albaraka Yayınları, 2021.
- Altıntaş, Meryem. "İbn Battûta'ya Göre Anadolu Şehirlerinde Siyâsî, Dinî, İlmî, İçtimâî ve İktisâdî Hayat." Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019.
- Anjum, Faraz. "Avrupalı Seyyâhların Gözüyle Bâbürlüler Diyarı." *Derin Tarih Dergisi* 20 (2022): 108-112.
- Ansari, Mohammad Azhar. *European Travellers Under The Mughals 1580-1627*. Delhi: Idarah-i Adabiyat-i Delli, 1975.
- Aydın, Ahmet. "Hint-İslam Kültürünün ve İlim Geleneğinin Kaynaklarından Biri Olarak Seyahatnâmeler." *Hint Alt Kıtasında Tarih Kaynakları ve Tarih Yazımı*, Editör Şerafettin Deniz, 511-572. İstanbul: Fikir Kitap, 2024.
- Aydın, M. Âkif. *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- Aykut, A. Said. "İbn Battûta," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt 19. Ankara: TDV Yayınları, 1999, 361-368.
- Aziz Ahmed. *Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları*. Çeviren Latif. Boyacı. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Bilge, Mustafa. "Büzürg b. Şehriyâr," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt 6. Ankara: TDV Yayınları, 1992, 522.
- Birol, Nurettin. "İbn Battûta Çağında Deşt-i Kıpçak ve Türkistan." Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 1991.
- Büyüktaş, Canan Kuş. "Babürlüler Döneminde Kurban Bayramı Kutlamaları (1526-1707)." *Academic Platform Journal of Islamic Research* 4, no. 2 (2020), 145-157.
- Büzürg b. Şehriyâr. *Hârikalar Diyarı Hind*. Çeviren Can Ceylan, İstanbul: İnkılab Yayınları, 2009.
- Chaudhuri, 'Supriya. "India Recognita: The Travels of Nicolò de' Conti." *Oriente e Occidente nel Rinascimento*, Editör Luisa Secchi Tarugi, 236-237. Milan: Istituto Francesco Petrarca, 2009.
- Çakar, Ayşen Seymen. "Kadının İnsan Haklarından Bir Sapma Örneği Hindistan'da Sati Geleneği." *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 28, no. 120 (2015): 73-86.
- Çetin, Altan. "İbn Battûta'ya Göre XIV. Asır Türk ve İslâm Dünyasında Yemek Kültürü." *XVI. Türk Tarih Kongresi*, 3/1-26. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.
- Demir, Hami. "Bâbürlü Devleti'ne Dair Seyahatnâmeler." *Hindistan'da Kurulan Türk-İslam Devletlerinin Tarihi Kaynakları*, Editör Cihan Oruç, 383-432. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2022.
- Erturhan, Sabri. "Fıkî Açısından At Eti." *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2007): 143-160.

- Foltz, Richard. "Two Seventeenth-Century Central Asian Travellers to Mughal India." *Journal of the Royal Asiatic Society* 6, no. 3 (1996): 367-377.
- Foster, William. *Early Travels in India*. London: Oxford University Press, 1921.
- Göksoy, İsmail Hakkı. "İbn Battûta'ya Göre Güneydoğu Asya Ülkeleri." *Dinî Araştırmalar* 4, no. 12 (2002): 49-70.
- İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*. Çeviren A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021.
- Jackson, Peter. "The "Mamlûk" Institution in Early Muslim India." *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 2 (1990): 340-358.
- Karayel, Habibe. "Sir Thomas Roe'un Gözünden Babürlü Sarayı." Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, 2015.
- Kayalı, Yalçın. "Eski Bir Hint Geleneği: Sati." *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 53, no. 1 (2013): 365-374.
- Khalid Masud, Muhammad. "Religion and State in Late Mughal India: The Official Status of the Fatawa Alamgiri." *LUMS Law Journal* 3, no. 1 (2016): 32-50.
- Koçak, İnci. "Mis'ar b. Mühelhil," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt 30. Ankara: TDV Yayınları, 2020, 176-177.
- Kundra, Sakul. "Widow Immolation in Mughal India: Perceptions of French Travellers and Adventurers in the Seventeenth and Eighteenth Centuries." *Social Scientist* 42, no. 9-10 (2014), 63-84.
- Lohner, Jessica Hope. "Humanist or Exclusivist? A Critical Analysis of The Commentary of Father Monserrate." Yüksek lisans tezi, Regina Üniversitesi, 2017.
- Makdisî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *Ahsenü't-tekâsim*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- Manucci, Niccolò. *Storia do Mogor*. Çeviren William Irvine, Calcutta: Editions Indian, 1965.
- Mes'ûdî, Ebû'l-Hasen Ali b. el-Hüseyin. *Mürûcû'z-zeheb*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2005.
- Monserrate, Antonio. *The Commentary of Father Monserrate, S. J., On His Journey to the Court of Akbar*. Çeviren John S Hoyland, London: Oxford University Press, 1922.
- Muhammed Hasan, Zekî. *er-Rehâletü'l-müslimûn fi'l-usûri'l-vustâ*. Kahire: Müessesetu Hindavî, 1912.
- Mundy, Peter. *The Travels of Peter Mundy in Asia*. London: Hakluyt Society, 1925.
- Nikitin, Afanasiy. *Üç Deniz Ötesine Seyahat*. Çeviren Serkan Acar, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.
- Oaten, Edward Farley. *European Travellers in India*. London: Kegan Paul Trench Trubner, 1909.
- Ortaylı, İlber. "19. Asırdan Zamanımıza Hindistan Üzerine Türk Seyahatnâmeleri." *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 47, no. 3-4 (1992): 271-277.
- Overton, Keelan. "Vida de Jacques de Coutre: A Flemish Account of Bijapuri Visual Culture in the Shadow of Mughal Felicity." *The Visual World of Muslim India*, Editör Laura Parodi, 233-239. London: I.B. Tauris, February, 2014.
- Ömür, Emre. "Edward Terry ve Francisco Pelsaert'in Seyahatnâmeleri Işığında Cihangir Döneminde Babürlü Devletinde Yönetim ve Yaşayış." Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, 2016.
- Pelsaert, Francisco. *Jahangir's India: The Remonstrantie of Francisco Pelsaert*. Çeviren W. H. Moreland, P. Geyl, Cambridge: W. Heffer, 1925.
- Raj, Kapil. "Colonial Encounters and the Forging of New Knowledge and National Identities: Great Britain and India, 1760-1850." *Osiris* 15 (2000): 119-134.

- Rubies, Joan-Pau. *Travel and Ethnology In The Renaissance South India Through European Eyes*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Seydi Ali Reis. *Mir'atü'l-Memâlik*. Çeviren Ömer Tellioğlu, İstanbul: Kitabevi, 2021.
- Şeyh Nizâmüddîn el-Burhanpûrî. *Fetâvâyı Hindiyye: Ansiklopedik İslâm Fıkhı*. Çeviren Mustafa Efe, İstanbul: Akçağ Yayınları, ts.
- Taş, Aydın. "Seyahatnâmelerde Fıkıh Kültürü: İbn Battûta Örneği." *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16, no. 2 (2014): 423-492.
- Tavernier, Jean-Baptiste. *Tavernier Seyahatnâmesi*. Çeviren Teoman Tunçdoğan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006.
- Tavernier, Jean-Baptiste. *Travels in India*. London: Macmillan, 1889.
- Thevenot Jean de- Careri, Gemelli. *Indian Travels of Thevenot and Careri*. New Delhi: National Archives of India, 1949.
- Valle, Pietro Della. *Travels of Pietro Della Valle*. London: Hakluyt Society, 1927.
- Yaşar, Zeynep. *Hindistan'ın Dulları ve Kadın*. İstanbul: Kopernik Kitap, 2021.

Summary

During the rule of the Ghaznavids (963-1186), Delhi Sultanate (1206-1526), and Mughals (1526-1858) in the Indian subcontinent, numerous travelers from various backgrounds visited the region. Motivated by a curiosity to explore and understand unfamiliar cultures and civilizations, these travelers wrote travelogues in different languages, contributing to the dissemination of Indian-Islamic civilization beyond the confines of the Indian subcontinent and enriching other societies with its scholarly and cultural heritage. These travelogues served as primary sources, offering valuable insights into not only political and economic history but also customary practices, culinary traditions, educational institutions, military structures, architectural and art history, as well as religious and intellectual life. Over approximately eight centuries of Islamic dominance in this region, many visitors explored it extensively or even resided there for extended periods. The information presented by these travelers has been a subject of numerous academic studies. However, despite their significance, no study has yet been undertaken to consider travelogues - particularly those related to India - as legal historical sources for documenting the history of Turkish-Islamic law in India. Nevertheless, careful observations made by these travelers provide us with abundant information about the accumulation of Muslims' knowledge on Indian soil - even if some were not themselves followers of Islam - which remains largely untapped.

This study aims to identify and assess records, events, and evaluations related to the history of Islamic jurisprudence in the Indian subcontinent, an as yet unexplored topic in the Islamic world, through the works of travelers from different periods and centuries. Without claiming to independently write a legal history specifically for the Turkish-Islamic rule period based on limited information from travelogues, this research seeks to demonstrate how these travelogues can complement significant gaps not covered in modern Islamic legal history books. It will also highlight the importance and value of this literature in identifying information about the world of knowledge in India - considered as one of the missing links in legal history.

Travelogues have been an important reference in historical research in Turkey and have served as a source for numerous studies due to their different aspects. It is not possible to say that the interest in Indian travelogues has seen a similar level of attention. The works of travelers who visited India have generally been studied for their focus on areas outside this region. The lack of academic interest in Indian travelogues also gives an idea about the state of research on the Indian subcontinent in our country. It is still not possible to say that travelogues have received sufficient attention in terms of writing the history of India-Islam.

In the early years of the third century of the Hijri calendar, Indian travelogues, whose first examples can be traced, have formed a literature that continues to this day. It is also difficult to say that all travelogues are fruitful sources for constructing an Islamic legal history. For example, Thomas Roe's travelogue mentioned above focuses only on how British trade can be improved and its profits increased. Similarly, Francisco Pelsaert (1585-1630), who spent about seven years in this region as an appointed official by the Dutch East India Company, refers to his notes on commercial activities in a work called *Remonstrantie* which primarily deals with export products and includes a short section on religious beliefs. This part mainly talks about tomb visits and briefly describes holidays and Muharram ceremonies but does not provide comprehensive information about Islamic culture of the time or the lives of Muslims. Ibn Battuta's work is a travelogue that contains the most extensive information about Turkish-Indian-Islamic culture. Among Western travelers, Antonio Monserrate (1536-1600), a Jesuit priest, and Niccolao Manucci (1639-1717), another Western traveler who was present in Mughal territories about a century later, can be considered as the most important sources for their works.

It is possible to find numerous pieces of information in Indian travelogues that are not mentioned in Turkish Islamic legal history studies. For instance, according to the account of Büzürg b. Şehriyâr, in the year 288/900, Mahrûk, who ruled over the Kashmir region, sent a letter to the governor of Mansura requesting a work written in the Hindi language explaining legal rulings. In response, the governor, originally from Iraq and proficient in Hindi languages residing in Mansura, appointed someone knowledgeable about Hindu languages and tasked them with writing a poem explaining legal matters and delivering it to the ruler. This work is likely one of the first Islamic legal studies written in Hindi. Additionally, information can be obtained from travelogues about Muslims ruling according to Sharia under Hindu administration during the third century of Hijri. Overall these examples illustrate how Indian travelogues provide valuable insights into various aspects of Turkish-Islamic legal history that are not commonly explored.

If we look at the travelogues, it becomes evident that the Hanafi school of thought gained widespread prevalence in India. Ibn Battuta, who was a follower of the Maliki school, was appointed as a Hanafi judge in Delhi by the Sultan during his stay there. Despite being a Maliki himself and stating that all people in Delhi were Hanafi, Ibn Battuta expressed his concerns to the Sultan about not being able to perform this duty properly. As a result, he was assigned an assistant to help him. In some cities he visited, he mentioned the presence of Shafi'i scholars.

Travelers have observed that Muslim rulers have prohibited certain practices that are deemed appropriate according to Islam in order to prevent conflicts and eliminate unrest among the people. For example, there were

periods when the sacrifice of cows was forbidden, and rulers would slaughter animals other than cows during Eid al-Adha (the Festival of Sacrifice). One of the most famous instances where Muslims directly intervened due to Hindu customs conflicting with human rights and liberties is the practice of sati. According to Hindu belief, when a woman becomes a widow after her husband's death, it is considered as punishment for sins committed in her past life. In such cases, the widow is expected to either immolate herself (sati) along with her husband or mourn by taking possession of their belongings in front of relatives while consuming enough food and drink until death comes. Muslim rulers have banned this Hindu tradition or often disallowed its practice. Additionally, travelogues provide extensive information on topics such as judicial systems, implemented punishments, and state institutions. Numerous examples related to customary law can also be found in these books. In summary, travelogues contain numerous issues pertaining not only to Turkish-Islamic legal history but also various branches of law concerning current events.